

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ

Методичні рекомендації

Методичні рекомендації створено в межах проєкту «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» — Academic IQ (<https://academiq.org.ua/>), що впроваджується Американськими Радами з міжнародної освіти за підтримки Посольства США в Україні, у партнерстві з Аналітичним центром «ОсвітАналітика» Київського університету імені Бориса Грінченка (<https://osvitanalytika.kubg.edu.ua/>).

Автори:

Юлія Бреус — кандидатка психологічних наук, завідувачка навчально-наукового центру розвитку персоналу та лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка

Юлія Боловацька — кандидатка педагогічних наук, головна спеціалістка сектору роботи з експертами управління Державної служби якості освіти України у Полтавській області

Олена Заплотинська — кандидатка історичних наук, керівниця команди ініціативи забезпечення якості освіти, проєкт SURGE

Катерина Костогриз — фахівчиня проєкту Academic IQ

Леонід Мироненко — кандидат педагогічних наук, заступник начальника управління — начальник відділу інституційного аудиту управління Державної служби якості освіти України у Полтавській області

Євгенія Москалевич — асистентка проєкту Academic IQ

Євген Ніколаєв — кандидат економічних наук, експерт Аналітичного центру «ОсвітАналітика»

Анастасія Сидорук — асистентка проєкту Academic IQ

Любов Терехова — кандидатка філософських наук, завідувачка лабораторії інноваційного змісту освіти Національного центру «Мала академія наук України»

Яна Чапайло — координаторка проєкту Academic IQ

Іван Шемелинець — кандидат юридичних наук, директор Аналітичного центру «ОсвітАналітика»

Упорядник, верстка: Євген Ніколаєв

Рецензентки:

Ірина Войцеховська, кандидатка юридичних наук, експертка команди ініціативи забезпечення якості освіти, проєкт SURGE

Ірина Когут, експертка з питань освіти

Літературна редакторка: Світлана Глущик

В оформленні публікації використано іконки text divider by Olena Panasovska, divider by Prime Icons, note by jokokerto, students by Wilson Joseph, students by Hadi Davodpour, Assessment by priyanka, presentation by priyanka, Library by Chattapat, Audit by DinosoftLab, одержані на сервісі The Noun Project. Логотип «Вікіпедія» є власністю Wikimedia Foundation.

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SUP30020CA0215 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

Зміст

Перелік умовних скорочень.....	5
Вступ.....	6
Розділ 1. Академічна доброчесність як віддзеркалення якості освіти	9
Академічна доброчесність та її цінності.....	11
Інституційний аудит — новий інструмент системи зовнішнього забезпечення якості шкільної освіти	12
Внутрішні процедури забезпечення якості освіти як демонстрація спроможності школи до розвитку.....	15
Типові та менш очевидні види порушень академічної доброчесності в середній школі	17
Чи має академічна доброчесність альтернативу?.....	21
Використані джерела	21
Розділ 2. Розробка закладом освіти внутрішніх нормативних документів про академічну доброчесність	23
Чому документи про академічну доброчесність важливі?	23
Яка форма документа про академічну доброчесність є найбільш доцільною?.....	24
Як слід готувати документи щодо академічної доброчесності?	26
Що повинен передбачати внутрішній документ про академічну доброчесність?.....	29
Використані джерела	30
Розділ 3. Внутрішній моніторинг і вдосконалення політики академічної доброчесності в закладі освіти.....	31
Можливі інструменти для проведення моніторингу	33
Чому політику академічної доброчесності слід періодично переглядати?	41
Використані джерела	42
Розділ 4. Набуття вчителями обізнаності про академічну доброчесність	43
Що вчителі мають знати про академічну доброчесність?	44
Доброчесність у професійному розвитку та підвищенні кваліфікації вчителя.....	54
Використані джерела	57

Розділ 5. Набуття учнями компетентностей з академічної доброчесності.....	58
Кодекс етики для учнів	58
Як навчати учнів обходитися без звичних повсякденних порушень правил академічної доброчесності?	60
Включення питань академічної доброчесності до уроків з різних предметів.....	65
Чи доцільно присвятити цій темі окремий урок?	67
Особливості дотримання правил академічної доброчесності при проведенні освітніх заходів у дистанційній формі.....	68
Відповідальність учнів за порушення правил академічної доброчесності	70
Використані джерела	72
Розділ 6. Доброчесність в оцінюванні результатів навчання учнів.....	73
Чому оцінювання важливе?	73
Цінності у доброчесному оцінюванні	75
Оцінювання як зв'язок між елементами освітньої діяльності.....	76
Основні характеристики різних інструментів оцінювання.....	77
Що означає автономія вчителя в оцінюванні з точки зору доброчесності?	79
Використані джерела	84
Розділ 7. Складніші питання академічної доброчесності в освітньому процесі	86
Академічне письмо у школі. Чи не забагато ми хочемо від дітей?	86
Підготовка учнів до участі в олімпіадах та конкурсах робіт дослідницького спрямування	90
Додаткові поточні оцінки учням з предметів, що виставляються не за результати навчання, а за громадську активність	99
Використані джерела	100
Додаткові інформаційні ресурси.....	102

Ви можете завантажити електронну версію цієї публікації за посиланням:

<https://tinyurl.com/chesnist>

Або скористайтесь QR-кодом праворуч!

Перелік умовних скорочень

ДСЯО	— Державна служба якості освіти України
ЗНО	— зовнішнє незалежне оцінювання
КМУ	— Кабінет Міністрів України
МАН	— Мала академія наук України
МОЗ	— Міністерство охорони здоров'я України
МОН	— Міністерство освіти і науки України
МОНмолодьспорту	— Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
НУШ	— Нова українська школа

Вступ

Норми про дотримання правил академічної доброчесності в освітньому процесі, визначення основних видів порушень цих правил, види відповідальності за такі порушення з'явилися в українському законодавстві у 2017–2020 рр.¹ Знання і виконання правил академічної доброчесності, недопущення плагіату, списування та інших академічно недоброчесних дій — невід'ємна ціннісна складова успішного навчання, передумова забезпечення належної якості освіти на всіх її рівнях. Якщо у сфері вищої освіти ми можемо говорити про те, що чимало українських університетів уже пройшли частину шляху із запровадження політик академічної доброчесності, то більшість українських закладів середньої освіти наразі перебувають на початковому етапі цього шляху.

До руху в цьому напрямі підштовхують як необхідність осучаснення освіти загалом, так і нові елементи зовнішнього забезпечення якості середньої освіти. Культура академічної доброчесності йде пліч-о-пліч із реформою «Нова українська школа» (НУШ): вони обидві ґрунтуються на цінностях педагогіки партнерства між учнем, учителем і батьками, поваги до особистості, діалогу та довіри у відносинах². Прийнятий у 2017 р. Закон України «Про освіту» заклав основу як для НУШ, так і для реалізації засад академічної доброчесності в освітньому процесі. Цей закон визначає нові підходи до підтримки якості середньої освіти, де її основою є внутрішня система забезпечення якості освіти, а метою зовнішніх заходів із забезпечення якості є не так пошук проблем, як консультативна підтримка школи і надання їй рекомендацій з розвитку, що ґрунтуються на узагальненні найкращого досвіду.

Зокрема, інституційний аудит є зовнішньою перевіркою та оцінюванням освітніх та управлінських процесів закладу освіти, які забезпечують його ефективну роботу і сталий розвиток³. За результатами такого аудиту, який у плановому порядку проводиться не більше одного разу на десять років, заклад освіти одержує низку рекомендацій, що стосуються, зокрема, підвищення якості його освітньої діяльності. Формування і забезпечення реалізації політики академічної

¹ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Стаття 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Статті 42, 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

² Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. МОН. Київ, 2016. С. 7, 14. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

³ Закон України «Про освіту», стаття 45.

доброчесності — один із управлінських процесів та складова внутрішньої системи забезпечення якості освіти, що оцінюється під час інституційного аудиту⁴. Академічна доброчесність, крім того, є чинником, відсутність якого унеможливує якісну освіту. Тому заклади загальної середньої освіти вже зараз мають розробляти і впроваджувати політику академічної доброчесності як складову системи забезпечення якості освіти.

Метою цього документа є надання методичної підтримки вчителям і керівникам закладів загальної середньої освіти в питаннях розробки, запровадження, моніторингу реалізації політики академічної доброчесності як складової частини внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Методичні рекомендації охоплюють такі питання, як популяризація теми академічної доброчесності всередині шкільної спільноти й формування доброчесного середовища; розробка відповідного положення (етичного кодексу); заходи, спрямовані на набуття вчителями та учнями розуміння і навичок академічної доброчесності; основні порушення академічної доброчесності в середній освіті та способи на них реагувати; доброчесність в оцінюванні навчальних досягнень учнів; підготовка учнями дослідницьких робіт для участі в конкурсах Малої академії наук України тощо. З цих питань висвітлюються як найкращі практики, так і кроки, яких варто уникати.

Публікація призначена для керівників та вчителів закладів загальної середньої освіти. Вона також буде корисна суб'єктам надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

У 2019 році під егідою Державної служби якості освіти було розроблено видання, яке часто згадується в цих методичних рекомендаціях:

Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О. Внутрішня система забезпечення якості освіти: Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ: Державна служба якості освіти, 2019. 240 с. URL: <https://tinyurl.com/abetka19>.

У 2020 році вийшла оновлена версія цього видання, доступна за інтернет-поси-

⁴ Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОН від 09.01.2019 № 17.

ланням: <https://tinyurl.com/abetka>. В оновленому виданні відсутня наскрізна нумерація сторінок: вони нумеруються в межах кожного розділу окремо. З урахуванням цього далі в тексті посилання на видання 2019 року наводитимуться так:

Абетка для директора. 2019. С. 184.

А посилання на видання 2020 року матимуть такий вигляд:

Абетка для директора. 2020. Розділ 3. Напрям 4. С. 48.

Розділ 1. Академічна доброчесність як віддзеркалення якості освіти

**Олена Заплотинська, Юлія Боловацька,
Любов Терехова, Катерина Костогриз,
Євген Ніколаєв**

Погляньмо на академічну доброчесність крізь призму поняття «соціальний капітал».

Будь-яка діяльність потребує налагодження відносин між людьми. Ці відносини можуть відбуватися в різних площинах: економічній, науковій, побутовій, освітній. Але спільним для них є те, що вони обов'язково мають ґрунтуватися на взаємовигідній основі. У такому разі кожен з учасників взаємовідносин матиме ту чи іншу додану вартість власної діяльності у вигляді очікуваного результату, економічного зиску, відповідного рівня задоволеності. Одним із чинників, який впливає на додану вартість, є довіра.

Наявність довіри, скажімо, визначає економію на трансакційних витратах, оскільки за низького рівня довіри люди змушені витратити більші ресурси на збір інформації та захист прав власності⁵. Тобто довіра дозволяє економити на витратах, які необхідні для створення будь-якого продукту. Таким чином довіра виступає особливою складовою соціального капіталу. Соціальний капітал можна визначити як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени групи, що дає їм змогу співпрацювати один з одним. Якщо члени групи очікують, що інші будуть поводитися чесно і на них можна покластися, вони, зрештою, довірятимуть один одному. Довіра діє як мастило, що дасть змогу будь-якій групі чи організації працювати більш ефективно⁶. Як це стосується освіти? Що може сформувати довіру до результатів навчання у школі, підготовки фахівців та наукових досліджень в університетах?

Довіра до освітнього процесу оприявнюється у відсутності сумнівів чи підозр у всіх його учасників — учнівства, студентства, вчителів, викладачів, батьків — щодо того, що результатом навчання є саме якісна освіта. Це також означає, що

⁵ Schiavo-Campo S. To Serve And To Preserve: Improving Public Administration In A Competitive World / Schiavo-Campo Salvatore, Sundaram Pachampet Sabhesa Aiyar. Manila: Asian Development Bank, 2001. P. 534.

⁶ Фукуяма Ф. Соціальний капітал. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2008. № 53. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>.

в разі існування довіри до освіти отриманий диплом чи свідоцтво буде не формальним папірцем, а офіційним свідченням здобутих знань, компетентностей і навичок.

Якість освіти — це не абстрактні слова. Це про те, як відбувається процес опанування учнями та студентами знань, як навчають учителі й викладачі. Відповідно, якість освіти можна визначати за певними показниками та конкретними критеріями, а також перевірити їх дотримання всіма учасниками освітнього процесу. Одним із таких показників є академічна (тобто та, що стосується навчання) доброчесність. Якщо норм академічної доброчесності дотримано, тоді формується довіра до того, що хто б це не був — учениця, студент, учителька, директор школи, викладач університету — всі грають за одними правилами на рівних умовах, а головне — у всіх однакові вихідні позиції, які є запорукою практичного втілення норм про рівні права і доступність якісної освіти.

Саме академічну доброчесність можна розглядати як довгострокову інвестицію, що забезпечує формування довіри до освіти і науки, а значить, приведе до суспільного прогресу, зростання рівня соціально-економічного розвитку.

Донедавна освітня політика України приділяла питанню академічної доброчесності недостатньо уваги. Необхідність дотримання доброчесності у навчанні та дослідженнях було унормовано у прийнятому у 2017 р. Законі України «Про освіту», який надав «новий поштовх процесам трансформації та реформування освіти, запущеним Революцією Гідності»⁷. Цей Закон визначив умови належного функціонування системи освіти, гарантування її якості і, що найголовніше, формування суспільної довіри до надання якісних освітніх послуг закладами освіти.

Відтепер законодавство передбачає необхідність створення та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладах освіти різних рівнів, а також низку процедур зовнішнього забезпечення якості освіти (ліцензування освітньої діяльності, атестацію та сертифікацію педагогічних працівників, інституційний аудит та ін.⁸). Система та механізми забезпечення академічної доброчесності є елементом внутрішньої системи забезпечення якості освіти.

Про академічну доброчесність у розрізі шкільної освіти активно почали говорити не так давно. Набуває підтримки теза про те, що культура академічної доброчесності має формуватися ще з початкової школи, а сам принцип академічної доброчесності має стати наскрізним у забезпеченні якості освітнього процесу в школі, адже він підвищує довіру суспільства до результатів роботи школи.

⁷ Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. Київ, 2019. С. 5. URL: <https://saiup.org.ua/resursy/metodychni-vkazivky-dlya-vchyteliv-vyhovuyemo-akademichnu-dobrochesnist-v-shkoli/>.

⁸ Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Розділ VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

Школам слід ставити перед собою такі цілі:

- реалізація політики академічної доброчесності як однієї з наскрізних політик у системі забезпечення якості освіти закладу;
- формування нульової толерантності до будь-яких спроб порушення академічної доброчесності в освітньому середовищі закладу;
- формування спільноти педагогів, які у своїй діяльності неухильно дотримуються академічної доброчесності та є взірцем такої поведінки для учнів.

Академічна доброчесність та її цінності

Закон України «Про освіту» визначає академічну доброчесність як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень⁹. Отже, дотримання академічної доброчесності в освітньому процесі має забезпечувати високу якість в освіті та формувати довіру до неї.

Міжнародний центр академічної доброчесності (США) визначив цінності, на яких ґрунтується академічна доброчесність¹⁰:

- **чесність** визначено важливою передумовою повноцінної реалізації інших складових доброчесності, адже це обов'язковий базис у викладанні, навчанні, дослідженні й роботі;
- **довіру** охарактеризовано як можливість співпраці та обміну власними ідеями, без наражання на нелегальне використання інформації, яке може погіршити репутацію та залишити відбиток на кар'єрі;
- **справедливість** — прозорі очікування від учасників освітнього процесу і практики функціонування закладу освіти. Робота етичних комісій спирається на цю цінність. Елементом справедливості є правильна та об'єктивна реакція на недоброчесну поведінку;
- **повага** є взаємною і включає повагу до себе (діяти доброчесно під час зіткнення з труднощами) та повагу до інших (цінувати розбіжності в по-

⁹ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Стаття 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

¹⁰ Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Пер. з англ. / Міжнародний центр академічної доброчесності. 2019. 39 с. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Integ-Values-Ukr.pdf>.

глядах, визнавати той факт, що власні ідеї доводиться піддавати сумніву, спростовувати, перевіряти і вдосконалювати);

- **відповідальність** як процес розвитку навичок розпізнавати та протистояти спокусі порушення норм і правил має бути особистим обов'язком і колективною справою;
- **відвага** — активні дії з відстоювання академічної доброчесності, здатність діяти згідно з власними переконаннями всупереч страху.

Інституційний аудит — новий інструмент системи зовнішнього забезпечення якості шкільної освіти

Зовсім нещодавно всі школи України проходили атестацію, що мала на меті здебільшого формалізований контроль та перевірку. Натомість у 2019 році запроваджено процедуру інституційного аудиту як інструмента зовнішньої системи забезпечення якості на рівні загальної середньої освіти. Інституційний аудит включає два аспекти: перевірку закладу на предмет дотримання законодавства у сфері освіти та оцінювання якості освітніх та управлінських процесів¹¹. Інституційний аудит проводиться з метою надання **(1)** висновку щодо рівня якості освітньої діяльності відповідно до затверджених Міністерством освіти і науки критеріїв та **(2)** рекомендацій керівникові й засновнику закладу освіти щодо напрямів удосконалення діяльності. Місією інституційного аудиту є допомога школам у підвищенні якості освітньої діяльності та сприяння зростанню довіри до української освіти.

Чому Україна відмовилася від атестації середніх шкіл та обрала інституційний аудит?

- По-перше, атестація була тією процедурою, що вказувала школі на недоліки, помилки та слабкі сторони — на те, «що не так». Натомість від інституційного аудиту директор, вчителі, учні, батьки чекають «професійного погляду» на реальний стан справ у закладі освіти та змістовних і конкретних рекомендацій щодо того, як поліпшити освітній процес, тобто «як зробити краще».
- По-друге, залучення керівників (заступників керівників), вчителів шкіл до експертних груп сприяє підвищенню культури оцінювання під час

¹¹ Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОН від 09.01.2019 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19>; Порядок проведення позапланових перевірок закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОН від 30.04.2021 № 493. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/devaki-pitannya-zdijsnennya-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-u-sferi-zagalnoyi-serednoyi-osviti>.

інституційного аудиту, оскільки вчителі оцінюють вчителів, а директори мають змогу подивитися на свою роботу збоку і почерпнути нові ідеї та практики для розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі, який очолюють.

- По-третє, інституційний аудит — це неупереджена, об'єктивна, незалежна експертна оцінка. «До складу експертної групи залучаються педагогічні працівники, які пройшли сертифікацію та/або мають вищу кваліфікаційну категорію, керівники (заступники керівників) закладів освіти, які пройшли інституційний аудит, а також за потреби інші фахівці (експерти)»¹². Командна робота експертів-педагогів та представників Державної служби якості освіти покликана сформувати довіру до справедливого оцінювання школи.
- По-четверте, за результатами оцінювання освітніх та управлінських процесів школа отримує висновок та рекомендації. Важливо, що проєкт висновку «надсилається для ознайомлення керівнику закладу освіти»¹³, і якщо директор не погоджується з певними позиціями запропонованого висновку, він може «подати до органу, який проводив інституційний аудит, обґрунтовані заперечення до проєкту висновку». «Висновок і Рекомендації, складені з урахуванням розгляду заперечень, надсилаються керівнику та засновнику закладу освіти...»¹⁴. З огляду на цю норму бачимо, що складання висновку і рекомендацій оминає формалізовану «паперотворчість» та покликане надати практичні поради директорові й засновникові закладу освіти.

Суттєвими відмінностями інституційного аудиту від попередніх процедур, які мали забезпечувати якість середньої освіти (державна атестація шкіл), є такі:

- критерії, за якими здійснюється вивчення якості освітніх та управлінських процесів, базуються на вимогах освітнього законодавства до якості освіти. Критерії є конденсованою вибіркою основних вимог, що стосуються забезпечення якісного освітнього середовища, педагогічної діяльності та управління;
- системність зібраної інформації забезпечується різними інструментами (опитуванням, спостереженням, вивченням документації) та залученням усіх сторін освітнього процесу (педагогів, інших працівників, учнів, їхніх батьків), а не лише керівництва закладу;

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

- критерії інституційного аудиту корелюють з основними чинниками, які, за результатами міжнародних досліджень (TIMSS, PISA), впливають на якість навчання учнів. Отже, інституційний аудит не є збором інформації про все, що відбувається в закладі, але не завжди стосується якості освіти;
- усі процедури проведення інституційного аудиту побудовані на довірі та співробітництві між представниками Державної служби забезпечення якості освіти і керівництвом закладу освіти;
- до проведення оцінювання залучаються незалежні освітні експерти, які, пройшовши відповідне навчання, мають забезпечити колегіальність та неупереджений підхід під час аудиту.

Під час інституційного аудиту оцінюються¹⁵:

1. Освітнє середовище: наскільки безпечно та комфортно у школі, як організовано харчування, чи вистачає необхідного для навчання обладнання, кабінетів тощо.
2. Система оцінювання здобувачів освіти: як оцінюють навчальні досягнення учнів, наскільки система оцінювання прозора та зрозуміла.
3. Педагогічна діяльність: якість викладацької діяльності, професійний розвиток педагогів, налагодженість співпраці між учасниками освітнього процесу, дотримання принципів академічної доброчесності.
4. Управлінські процеси: наскільки управлінські рішення сприяють забезпеченню та постійному вдосконаленню якості освітньої діяльності, чи ефективна внутрішня система забезпечення якості освіти, а також чи реалізуються політики академічної доброчесності тощо.

Це віддзеркалює підхід зовнішньої системи забезпечення якості до школи як своєї системи, діяльність якої реалізується через взаємодію вчителів, учнів, батьків, керівництва в освітньому середовищі.

¹⁵ Інституційний аудит у запитаннях і відповідях. URL: <https://www.sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/institutsiinyi-audit/713institutsiinyi-audit-u-zapytanniakh-i-vidpovidiakh>.

Внутрішні процедури забезпечення якості освіти як демонстрація спроможності школи до розвитку

Зовнішнє забезпечення якості визначає вектор розвитку закладу освіти, його узгодження з освітньою політикою держави. Але поліпшення якості освітньої діяльності — це безперервний і повсякденний процес. Тому якість освіти неможлива без внутрішнього забезпечення якості освіти, тобто постійного вивчення та оцінювання якості освітньої діяльності самим закладом освіти. Розбудова цих процесів передбачає визначення правил забезпечення якості освіти, критеріїв, за якими вимірюється виконання цих правил, процедур, методів, інструментів вивчення та оцінювання результатів застосування правил.

«Абетка для директора» є основним порадищем у розбудові внутрішньої системи забезпечення якості освіти у школі. В цьому виданні описано ті самі вимоги та критерії для самооцінювання освітньої діяльності, за якими відбувається й інституційний аудит.

Два критерії розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти стосуються питань академічної доброчесності, а саме:

- 3.4. Організація педагогічної діяльності та навчання здобувачів освіти на засадах академічної доброчесності.
- 4.5. Формування та забезпечення реалізації політики академічної доброчесності¹⁶.

Як діяти керівнику та вчителям, щоб розбудувати ефективну систему та механізми забезпечення академічної доброчесності у школі? Виділимо кілька основних, на нашу думку, акцентів.

Акцент 1. Налагодження співпраці адміністрації закладу освіти з педагогічними працівниками, учнями та їхніми батьками на засадах педагогіки партнерства. Уся педагогічна спільнота має бути вмотивована діяти академічно доброчесно.

Акцент 2. Розробка Положення про академічну доброчесність. Це так званий «Етичний кодекс» закладу освіти, в якому мають відобразитися спільні «правила гри» для всіх учасників освітнього процесу. «До його розроблення варто долучити якомога більшу кількість учасників освітнього процесу. Бо якщо людина доклалася до вироблення певних правил, такі правила сприйматимуться як більш справедливі і більш прийнятні»¹⁷.

¹⁶ Критерії оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Додаток до Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом МОН від 09.01.2019 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19>.

¹⁷ Абетка для директора. 2019. С. 186.

Акцент 3. Організація та проведення заходів з формування академічної доброчесності. Такі заходи мають пронизувати весь освітній процес із залученням усіх його учасників, зокрема:

- внесення до річного плану роботи заходів із забезпечення академічної доброчесності та контролю за її дотриманням;
- систематичний розгляд цього питання на засіданнях педагогічної ради;
- обрання вчителями таких форм і тематик підвищення кваліфікації, як онлайн-курси з академічної доброчесності, правил цитування, основ інформаційної грамотності та ін.;
- дотримання академічної доброчесності педагогічними працівниками під час освітнього процесу.

Акцент 4. Виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності. Адміністрація школи має постійно контролювати цей процес і протидіяти випадкам академічно нечесної поведінки учасників освітнього процесу.

Політика академічної доброчесності може реалізовуватися наскрізно за чотирима напрямками освітньої діяльності:

1. **Система освітнього середовища.** Формування культури академічної доброчесності через проведення загальношкільних інформаційних заходів, наочність у навчальних приміщеннях, публікаціях на сайті та в спільноті закладу, створення атмосфери неприйняття будь-яких форм порушення академічної доброчесності.
2. **Система оцінювання навчальних досягнень учнів.** Прозорість і зрозумілість критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, справедливність оцінювання, відсутність впливу на оцінювання жодних інших чинників, окрім умінь і навичок учнів.
3. **Система педагогічної діяльності.** Педагогічні працівники дотримуються принципів академічної доброчесності у викладацькій діяльності, систематично інформують учнів, розробляють завдання, які унеможливають списування, уникають надмірного перевантаження, дозуючи завдання і створюючи можливості для учнів робити їх самостійно, без ризиків для доброчесності.
4. **Система управлінської діяльності.** Розробляється Положення про академічну доброчесність, створюється комісія для розгляду можливих порушень принципів академічної доброчесності, здійснюються вчасне реагування на порушення і прийняття управлінських рішень, організовується робота з батьками.

Типові та менш очевидні види порушень академічної доброчесності в середній школі

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» і статті 43 Закону України «Про повну загальну середню освіту», порушеннями академічної доброчесності є академічний плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, а також:

- надання учням допомоги, не передбаченої умовами або процедурами проходження контрольних заходів, під час підсумкового оцінювання (семестрового та річного), державної підсумкової атестації, зовнішнього незалежного оцінювання;
- створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;
- використання учнем під час контрольних заходів непередбачених допоміжних матеріалів та/або технічних засобів;
- проходження процедури оцінювання результатів навчання замість інших осіб;
- вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на вчителя з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання;
- необ'єктивне оцінювання компетентностей педагогічних працівників під час атестації чи сертифікації.

Цей перелік охоплює кілька основних видів порушень академічної доброчесності.

Напевно, найпоширенішим з-поміж таких порушень у середній школі є **списування** учнями домашніх завдань та інших видів робіт. Тут ідеться як про переписування завдання одним учнем у іншого, так і про використання сумнозвісних збірників «ГДЗ» — готових домашніх завдань. Не втрачають популярності й списування учнями зі шпаргалок та інтернет-джерел відповідей на питання контрольних та екзаменаційних робіт. Трапляється застосування учнями системи прихованих сигналів (звукових, жестових та ін.) при виконанні групових контрольних заходів, тестів з однаковими варіантами.

На жаль, до списування часом підштовхує школа, вимагаючи виконання нецікавих завдань репродуктивного характеру, завдань, які перевантажують учнів та провокують до пошуку «легких шляхів». Наприклад, сумнозвісні «дитячі поро-

бки», які насправді роблять батьки, — це формування у дитини стійкої впевненості, що можна видавати результати роботи іншої людини (навіть коли це батьки) за власний здобуток. Перевантаженість навчального плану навчальними предметами та курсами у профільній школі так само заохочує до недоброчесності.

Різновидом списування і одночасно **плагіатом** є підготовка рефератів (чи їхньої осучасненої версії — комп'ютерних презентацій) шляхом копіювання інформації (тексту, фотографій, малюнків, діаграм тощо) з різних джерел без належних посилань і без дотримання правил коректного цитування. Проблема несамостійного виконання і замовлення у сторонніх осіб готових письмових робіт більшою мірою властива вищій освіті, але може траплятися і в середній школі. Плагіат може бути й у доробку педагогів.

Для визначення, чи є певна ситуація академічним плагіатом, рекомендуємо послуговуватися дефініцією Т. Фішман. Якщо у певній дії ви бачите усі нижченаведені складові, імовірно йдеться про академічний плагіат.

Чек-лист для визначення академічного плагіату згідно з Терезою (Тедді) Фішман¹⁸

Плагіатом можна вважати випадок, коли певна особа:

- ✓ використовує слова, ідеї чи результати праці,
- ✓ що належать іншому визначеному джерелу чи людині,
- ✓ без вказування посилання на джерело, з якого їх було запозичено,
- ✓ у ситуації, в якій правомірно очікується вказування джерела оригінального авторства,
- ✓ з метою отримати певну користь, пошану, вигоду, яка не обов'язково має бути грошовою.

При підготовці матеріалів, презентацій, завдань для уроків вчителі можуть нехтувати правилами посилання на використані джерела, некоректно їх цитувати.

«Найприкріше, що практика інтелектуальних крадіжок, плагіату, недоброчесного цитування без посилання на джерело подекуди пропонується учням як зразок для наслідування. Варто наполегливо пояснювати учням, що так звані «ре-

¹⁸ Ніколаєв Є. Все, що Ви хотіли знати про плагіат. 07.04.2020. URL: https://academiq.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/All-About-Plagiarism_Nikolaiev.pdf

ферати», коли учень, не переймаючись бодай хоч якоюсь власною роботою, просто копіює текст із доступного джерела, не додавши до нього жодного власного слова, є відвертим плагіатом. ... Нагадування правил цитування, норм використання чужої інтелектуальної праці має бути постійною практикою у закладі освіти»¹⁹. Корисним буде й ознайомлення вчителів та учнів із основами законодавства у сфері захисту авторських та суміжних прав.

Оцінювання результатів навчання пов'язане з низкою потенційних проблем. Так, навчальні досягнення повинні оцінюватися справедливо, за прозорими критеріями, доцільність використання яких слід обов'язково довести до відома учнів. Коли учень отримує від вчителя несправедливу, необґрунтовану оцінку, це не лише руйнує **довіру** до вчителя, але й негативно позначається на формуванні відповідальності юної людини за власні дії й може призвести до втрати мотивації та зниження результатів навчання.

Упередження в оцінюванні трапляється, якщо при визначенні оцінок вчитель бере до уваги не рівень виконання поточного завдання, а попередні оцінки, результати учня з інших предметів, критерії, що не стосуються набутих учнем компетентностей: поведінку, запізнення на урок, охайний зовнішній вигляд, акуратне ведення зошита, прохання колег, батьків, сторонніх осіб тощо.

Безвідповідальністю є перевірка й оцінювання вчителями робіт учнів без належної уваги та ретельного аналізу їхнього змісту.

Нечесним оцінюванням є виставлення оцінок не за знання й компетентності з предмета, а за участь у конкурсах (що не стосуються навчальної дисципліни), активність в учнівському самоврядуванні тощо. Нечесне оцінювання досягнень учнів на конкурсах, олімпіадах, змаганнях — там, де учасники націлені на розкриття максимуму своїх талантів і потенціалу — може надовго підірвати віру дітей у власні сили.

Проблеми можуть виникати через адресовані підпорядкованим школам (часом неофіційні) вимоги місцевих органів влади про наявність учителів, учні яких беруть участь (перемагають) у різноманітних конкурсах та змаганнях, передусім у системі Малої академії наук. Такі вимоги спричиняють не завжди конструктивну конкуренцію вчителів за керівництво талановитими учнями (див. кейс на с. 95). Успішних учнів/учениць можуть залучати до участі в більшій кількості конкурсів та олімпіад, ніж та, де вони бажають позмагатися. Це перевантажує їх позапрограмними завданнями, може спричинити нечесне виконання конкурсних робіт, погіршити опанування обов'язкових дисциплін. При підготовці до конкурсу вчитель може надати учневі недостатню консультативну допомогу або, навпаки,

¹⁹ Абетка для директора. 2019. С. 185.

брати участь у підготовці учнівської роботи в обсязі, що перевищує очікування від наукового керівника. Консультувати учнів потрібно, але писати за них всю роботу або її суттєву частину (фактично виступати співавтором) — недоброчесно.

Фабрикація тлумачиться законом «Про освіту» як «вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі». Тобто якщо школа або педагог звітують про заходи, яких не було, чи про діяльність гуртків або наукових товариств учнів, які існують тільки на папері, — це є прикладом такого порушення. Фабрикацією та обманом також є проведення занять (уроків) з певних предметів лише «на папері», але не насправді; відображення у класному журналі неправдивої інформації про відвідування уроків певним учнем; симуляція учнем поганого самопочуття з метою уникнення контрольних заходів.

Фальсифікація як «свідома заміна чи модифікація... даних, що стосуються освітнього процесу» може виявлятися, наприклад, коли педагоги без об'єктивних підстав виправляють оцінки в журналах або шкільне керівництво забороняє ставити учням низькі оцінки, щоб не псувати імідж школи тощо. До цього ж виду порушень академічної доброчесності належить купівля педагогічним працівником документів (свідоцтв, сертифікатів та ін.) про підвищення кваліфікації (проходження курсів, участь у вебінарах, конференціях тощо) без його фактичного навчання²⁰.

Наведені нижче чинники не є власне проявами академічної недоброчесності, але підвищують імовірність порушень доброчесності:

- «частка педагогічних працівників, які створюють та використовують власні освітні ресурси, мають публікації професійної тематики та оприлюднені методичні розробки»²¹ — один із критеріїв оцінювання діяльності школи, що може спонукати вчителів до недоброчесності при підготовці власних освітніх ресурсів (ресурси готуються не за власним бажанням вчителя, а тому що «так треба», «цього вимагають»);
- у випадку навчання в школі дитини вчителя, який працює в цій самій школі, може виникнути особливе ставлення інших вчителів до цього учня, що є несправедливим щодо інших учнів, і тим самим зумовити конфлікт інтересів;

²⁰ Юрченко О. Купити сертифікат: як виглядає «чорний ринок» підвищення кваліфікації вчителів — розслідування «Освіторії». URL: <https://osvitoria.media/experience/kupyty-sertyfikat-yak-vyglyadaye-chornyj-rynok-pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-vchyteliv-rozsliduvannya-osvitoriiji/>.

²¹ П. 3.1.4.1 Критеріїв оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Додаток до Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом МОН від 09.01.2019 № 17.

- приватне репетиторство для учнів, у яких цей самий вчитель веде звичайні уроки, є конфліктом інтересів, провокує на нечесне оцінювання результатів навчання;
- надмірна кількість і обсяг домашніх завдань (див. Розділ 6).

Негаразди шкільного життя, які чинять опосередкований негативний вплив на реалізацію цінностей доброчесного навчання:

- булінг (цькування) — суперечить повазі учасників освітнього процесу один до одного і руйнує довіру між ними;
- випадки приниження успішних учнів (відмінників) з боку однокласників;
- хабарництво за чинним законодавством є одночасно видом академічної недоброчесності та корупційним правопорушенням.

Чи має академічна доброчесність альтернативу?

Припустимо, що в закладі освіти не реалізується політика академічної доброчесності. До чого це може призвести?

- Недотримання академічної доброчесності означатиме процвітання списування, несамостійного виконання навчальних завдань. Це, своєю чергою, призведе до виникнення несправедливості та можливих конфліктів між учнями.
- Відсутність комфортного психологічного клімату може зумовити виникнення конфліктів, обману між учасниками освітнього процесу, що негативно позначиться на процесі навчання учнів.
- Спрямована на відтворення знань, переказування матеріалу підручника педагогічна діяльність сприятиме списуванню.

Таким чином, відсутність реалізації політики академічної доброчесності в закладі освіти в жодному разі не сприятиме поліпшенню якості освіти.

Використані джерела

1. Schiavo-Campo S. To Serve And To Preserve: Improving Public Administration In A Competitive World / Schiavo-Campo Salvatore, Sundaram Pachampet Sabhesa Aiyar. Manila: Asian Development Bank, 2001.
2. Інституційний аудит у запитаннях і відповідях. URL: <https://www.sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/institutsiinyi-audit/713institutsiinyi-audit-u-zapytanniakh-i-vidpovidiakh>.

3. Ніколаєв Є. Все, що Ви хотіли знати про плагіат. 07.04.2020. URL: https://academiq.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/All-About-Plagiarism_Nikolaiev.pdf.
4. Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОН від 09.01.2019 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19>.
5. Порядок проведення позапланових перевірок закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОН від 30.04.2021 № 493. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-zdijsnennya-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-u-sferi-zagalnoyi-serednoyi-osviti>.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
7. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.
8. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2008. № 53. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>.
9. Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Пер. з англ. / Міжнародний центр академічної доброчесності. 2019. 39 с. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Integ-Values-Ukr.pdf>.
10. Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. Київ, 2019. URL: <https://saiup.org.ua/resursy/metodychni-vkazivky-dlya-vchyteliv-vyhovuyemo-akademichnu-dobrochesnist-v-shkoli/>.
11. Юрченко О. Купити сертифікат: як виглядає «чорний ринок» підвищення кваліфікації вчителів — розслідування «Освіторії». URL: <https://osvitoria.media/experience/kupyty-sertyfikat-yak-vyglyadaye-chornyj-rynok-pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-vchyteliv-rozsliduvannya-osvitoriyi/>.

Розділ 2. Розробка закладом освіти внутрішніх нормативних документів про академічну доброчесність

Іван Шемелинець

Чому документи про академічну доброчесність важливі?

Для ефективного впровадження та забезпечення політики академічної доброчесності одним із важливих і необхідних кроків є нормативне закріплення її основних складових у внутрішніх актах закладів освіти з урахуванням специфіки та особливостей конкретного закладу. Це дає змогу систематизувати положення про академічну доброчесність (часто розрізнені й закріплені в інших нормативно-правових актах) і сприятиме її повноцінному сприйняттю і розумінню всіма учасниками освітнього процесу.

Проте наявність внутрішніх документів закладу освіти ще не свідчить про функціонування сталої та ефективної політики академічної доброчесності. Надзвичайно важливо, щоб розроблені правила академічної доброчесності, закріплені у внутрішніх документах, реалізовувалися на практиці і повноцінно забезпечували автоматичне функціонування цієї політики. Внутрішні документи про академічну доброчесність мають бути максимально ефективними, зрозумілими, спрямованими на впровадження найкращих практик забезпечення академічної доброчесності та створення атмосфери нетерпимості до будь-яких проявів недоброчесності.

Необхідність закріплення конкретних положень про академічну доброчесність у внутрішніх документах закладу освіти впливає з положень статті 42 Закону України «Про освіту»²² та статті 43 Закону України «Про повну загальну середню освіту»²³ і зумовлена декількома причинами.

По-перше, згадані положення законів передбачають, **що виключно внутрішніми положеннями закладу освіти** можуть бути встановлені види академічної відповідальності (зокрема додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності, порядок виявлен-

²² Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

²³ Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

ня і встановлення фактів порушення академічної доброчесності, а також порядок оскарження рішення про притягнення до академічної відповідальності.

Кейс № 1

При проведенні інституційного аудиту встановлено, що в закладі освіти є окреме Положення про академічну доброчесність, передбачено механізми забезпечення академічної доброчесності, більшість здобувачів освіти та педагогічних працівників поінформовано про необхідність дотримуватись академічної доброчесності, однак у своїй освітній та професійній діяльності вони допускають випадки академічного плагіату (використання матеріалів презентацій з мережі Інтернет без зазначення посилань на авторів або джерела інформації)²⁴.

Цей приклад може свідчити про формальність окремих внутрішніх документів, їх неефективну дію та додатково підтверджує, що наявність внутрішнього документа ще не гарантує повноцінного функціонування політики академічної доброчесності. Створення внутрішнього документа — лише перший крок.

По-друге, це дає можливість розробити в закладі освіти максимально ефективну й наближену до його специфіки політику забезпечення академічної доброчесності.

По-третє, закріплення внутрішньої політики академічної доброчесності у внутрішніх документах закладу освіти підтверджує важливість цього питання і серйозне ставлення до нього.

Яка форма документа про академічну доброчесність є найбільш доцільною?

Закріплення норм про академічну доброчесність у внутрішніх документах закладу освіти можливе в різних формах: як частина Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти чи як окреме Положення про забезпечення

²⁴ Висновок про якість освітньої діяльності закладу освіти, внутрішню систему забезпечення якості освіти за результатами проведення управлінням ДСЯО у Кіровоградській області позапланового інституційного аудиту. Гімназія № 9 Кіровоградської міської ради Кіровоградської області. 2021. URL: <https://cutt.ly/Fbi4ANo>.

академічної доброчесності. Рішення з цього питання школи приймають самостійно.

Зокрема, в Методичних рекомендаціях²⁵ зазначається, що Положення про внутрішню систему забезпечення якості закладу середньої освіти може містити компоненти внутрішньої системи, одним з яких є механізм забезпечення академічної доброчесності.

«Абетка для директора»²⁶ рекомендує розробляти окреме положення, яке, на думку авторів, може мати таку структуру:

- правові та етичні принципи академічної доброчесності в закладі освіти;
- перелік можливих порушень академічної доброчесності;
- інформаційні заходи з формування академічної доброчесності та запобігання їй порушенням;
- порядок реагування закладу освіти на можливі порушення академічної доброчесності та можливі види відповідальності за ці порушення.

Звертаємо увагу, що законодавство не регламентує конкретну назву такого положення. Воно може мати, наприклад, такі назви, як:

- «Положення про академічну доброчесність»;
- «Положення про забезпечення академічної доброчесності»;
- «Кодекс етики» / «Етичний кодекс»;
- «Кодекс доброчесності школи» тощо.

Іншим можливим варіантом є закріплення норм про академічну доброчесність у Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти. Такий варіант можливий з кількох причин.

По-перше, академічна доброчесність є невід'ємною складовою внутрішньої системи забезпечення якості освіти, і очевидно, що її закріплення не повинно відокремлюватися від регулювання інших складових внутрішньої системи забезпечення якості. В Законі України «Про освіту» встановлено, що внутрішня система забезпечення якості освіти формується закладом освіти і має включати механізми забезпечення академічної доброчесності, порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності, види академічної відповідальності педагогічних працівників та учнів за конкретні порушення.

²⁵ Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти : затв. наказом МОН від 30.11.2020 № 1480.

²⁶ Абетка для директора. 2020. Розділ 3. Напрямок 4. С. 49–50.

По-друге, це регламентується законом. Зокрема, в Законі України «Про повну загальну середню освіту» зазначено, що рішення про притягнення до академічної відповідальності може бути оскаржене у порядку, визначеному положенням про внутрішню систему забезпечення якості освіти закладу освіти.

По-третє, механізм затвердження положення про внутрішню систему забезпечення якості детально визначено Законом України «Про повну загальну середню освіту» (частина четверта статті 38, частина третя статті 40), що додатково може свідчити про важливість цього конкретного внутрішнього документа закладу освіти.

По-четверте, створення великої кількості внутрішніх актів, якщо це безпосередньо не вимагається законом, не є доцільним і може зумовлювати їх неефективну реалізацію. Навіть зараз не є рідкістю наявність у різних закладах освіти ідентичних за структурою та змістом внутрішніх документів про академічну доброчесність, що мають переважно формальний характер.

Отже, існують аргументи на користь як включення норм про дотримання академічної доброчесності до Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти, так і затвердження цих норм окремим документом. Форма їхнього закріплення має сприяти побудові ефективної внутрішньої системи забезпечення якості загалом та політики забезпечення академічної доброчесності в закладі загальної середньої освіти зокрема. І тут важливо, щоб такі норми були максимально наближені (там, де це можливо) до специфіки діяльності конкретного закладу освіти.

Як слід готувати документи щодо академічної доброчесності?

Розроблення внутрішніх документів про академічну доброчесність — це кропітка і складна справа.

Розроблений документ насамперед не має суперечити положенням чинних нормативно-правових актів, прийнятих у цій сфері. Тому до процесу створення таких норм добре було б залучити юриста чи особу, яка володіє достатньою експертизою в правових питаннях, щоб у процесі створення перевіряти норми на відповідність Конституції України, законам України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про авторське право і суміжні права», «Про видавничу справу», «Про запобігання корупції», Цивільному кодексу України та деяким іншим актам.

Внутрішній документ про академічну доброчесність, як і будь-який інший внутрішній документ, має бути зрозумілим.

Такий документ повинен бути максимально ефективним, тобто конкретизувати нормативне регулювання там, де це необхідно, або встановлювати окреме регулювання в тій частині, де таке регулювання не передбачив законодавець.

При підготовці політики академічної доброчесності в закладі освіти як частини Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти необхідно:

- залучити до процедури розроблення внутрішнього документа про академічну доброчесність усіх учасників освітнього процесу, яких стосуються питання академічної доброчесності, — керівництво, педагогічних працівників, учнів, органи учнівського самоврядування, органи батьківського самоврядування. Це надзвичайно важливо, бо дає змогу учасникам освітнього процесу відчутися частиною загальної політики забезпечення якості в закладі освіти. У свою чергу, це підвищує шанси на ефективну дію внутрішніх документів та дотримання принципів академічної доброчесності, що і є основною метою створення такого документа;
- провести моніторинг законодавства щодо того, які норми академічної доброчесності необхідно передбачити у внутрішніх документах закладу освіти, які потребують деталізації, а які норми можна не дублювати. В законах уже закріплено поняття академічної доброчесності, перелік порушень академічної доброчесності та загальний перелік можливих видів академічної відповідальності педагогічних працівників та учнів, а тому немає жодного сенсу дублювати це у внутрішніх документах. Втім, перелік порушень академічної доброчесності в законі є конкретним, але не обов'язково вичерпним. Тому закладам освіти варто розширювати список, адаптовувати його до власних конкретних потреб та особливостей. Крім того, оскільки законом передбачено, що механізм оскарження рішення про академічну відповідальність має визначатися положенням (частина десята статті 43 Закону «Про повну загальну середню освіту»), то таке положення має бути розроблено;
- разом з іншими учасниками освітнього процесу обговорити та узгодити редакцію відповідних норм внутрішнього документа про академічну доброчесність. Тут важливо, щоб такі норми були максимально зрозумілими для всіх, кому їх адресовано. Оскільки в документі буде закріплено види академічної відповідальності учасників освітнього процесу, його слід погодити з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти, як того вимагає частина сьома статті 42 Закону України «Про освіту»;

- після схвалення педагогічною радою і затвердження документ має бути доступним для ознайомлення всіма учасниками і бути у постійному відкритому доступі. Важливо також роз'яснити зміст положень внутрішнього документа в частині академічної доброчесності батьківській спільноті.

Частиною шостою статті 28 Закону України «Про повну загальну середню освіту» представникам органів учнівського самоврядування надано право брати участь у заходах із забезпечення якості освіти і в засіданнях педагогічної ради. Отже, залучення учнів до розробки Положення про внутрішню систему забезпечення якості та внутрішнього документа закладу освіти про академічну доброчесність є вимогою закону.

З огляду на специфіку та автономію закладів освіти, не слід покладатися на будь-які типові положення, які може бути розроблено органами влади, і брати їх за основу. Будь-які типові документи мають одну суттєву ваду: вони не враховують специфіки конкретного закладу освіти, його внутрішньої системи забезпечення якості освіти і часто приводять до формального затвердження внутрішніх документів.

Кейс № 2

Положення про академічну доброчесність декількох шкіл є ідентичними за змістом та структурою, містять однакові норми і механізми їх застосування. Це свідчить про формалізовані процедури створення таких актів (коли один керівник просто переписує внутрішній документ іншого закладу освіти) і, як наслідок, відірваність від особливостей освітнього процесу в конкретному закладі освіти, формальність та неефективність політики доброчесності.

Що повинен передбачати внутрішній документ про академічну доброчесність?

Внутрішній документ про академічну доброчесність (або відповідний розділ у Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти) може мати структуру, що є найбільш прийнятною для конкретного закладу освіти. В такому документі очевидно слід передбачити:

а) особливості побудови системи академічної доброчесності в закладі освіти.

Тут може закріплюватися загальний опис засад і принципів академічної доброчесності, з дотриманням яких працює заклад освіти. В цій частині можна допустити часткове перенесення норм і принципів із закону, що надасть документові кращої структурованості й логічності;

б) заходи із запобігання фактам порушення академічної доброчесності.

Такі заходи слід максимально описати, оскільки важливіше запобігти порушенням, ніж потім виявляти їх та притягувати осіб до академічної відповідальності. Тут варто визначити не лише заходи контролю з боку керівництва, але й можливі політики внутрішнього рецензування, чіткі критерії оцінювання досягнень учнів, політику запобігання списуванню та інші заходи, необхідні для ефективної профілактики порушень академічної доброчесності;

в) механізм виявлення і встановлення фактів порушення академічної доброчесності.

У внутрішньому документі має визначатися, яким чином можуть виявлятися порушення академічної доброчесності, статус окремих колегіальних органів, зокрема комісії з питань академічної доброчесності, механізм її функціонування. Це важливо для того, щоб кожен учасник освітнього процесу був обізнаний із таким механізмом, знав, куди і як звернутися у випадку вчинення порушення академічної доброчесності. Діяльність такої комісії слід детально регламентувати у внутрішніх документах із повноцінним гарантуванням прав осіб, стосовно яких порушено питання про порушення ними академічної доброчесності;

г) порядок реагування на факти порушення академічної доброчесності.

Такий порядок має насамперед включати перелік видів академічної відповідальності, зіставлених із конкретними видами порушень на основі принципу співмірності, як того вимагає законодавство. Також важливо визначити, хто і в якому порядку накладає конкретний вид академічної відповідальності. За законом рішення про встановлення факту порушення академічної доброчесності та визначення виду відповідальності щодо педагогічних працівників приймає педагогічна рада, щодо учнів — педагогічний працівник, який виявив порушення академічної доброчесності або педагогічна рада закладу освіти. Очевидно, що внутрішнім документом про академічну доброчесність має бути передбачено,

яка особа чи орган може притягнути до академічної відповідальності учня, який допустив порушення академічної доброчесності;

д) порядок оскарження рішень про притягнення до академічної відповідальності. Закон України «Про повну загальну середню освіту» передбачає, що такий порядок має визначатися саме положенням про внутрішню систему забезпечення якості освіти закладу освіти. Отже, в положенні має бути детально передбачено механізм оскарження рішення про притягнення до академічної відповідальності, щоб у разі своєї незгоди з таким рішенням особа знала, куди і як звернутися для захисту своїх прав. У Законі також ідеться про те, що особа має право оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності в органі, уповноваженому розглядати апеляції, або в суді. Очевидно, що різні види академічної відповідальності можуть мати різний порядок оскарження, і такий порядок може бути різним для педагогічного працівника та для учня.

У документі про академічну доброчесність слід уникати закріплення загальноетичних положень на зразок загальних зобов'язань учнів чи викладачів сприяти формуванню позитивного іміджу закладу, приходити на заняття без запізень чи знати вчителів на ім'я та по батькові.

Таким чином, створення внутрішнього документа про академічну доброчесність є лише початковим етапом (а не завершеним процесом) формування політики академічної доброчесності в закладі загальної середньої освіти. Ефективність такої політики безпосередньо залежить від ефективної реалізації норм, закріплених у внутрішніх документах. Про конкретну реалізацію положень ітиметься в наступних розділах.

Використані джерела

1. Висновок про якість освітньої діяльності закладу освіти, внутрішню систему забезпечення якості освіти за результатами проведення управлінням ДСЯО у Кіровоградській області позапланового інституційного аудиту. Гімназія № 9 Кіровоградської міської ради Кіровоградської області. 2021. URL: <https://cutt.ly/Fbi4ANo>.
2. Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти : Наказ МОН від 30.11.2020 № 1480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1480729-20>.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

Розділ 3. Внутрішній моніторинг і вдосконалення політики академічної доброчесності в закладі освіти

Леонід Мироненко

Дотримання принципів академічної доброчесності, формування культури чесного та відповідального навчання у школі є актуальною проблемою в умовах реформування освітньої системи та інформаційного буму, в умовах зміщення акцентів у напрямі забезпечення якості освітнього процесу. Адже політика дотримання норм академічної доброчесності впливає на якість навчання в закладі, формує життєві цінності вчительства, учнівства та батьківської громадськості, розставляє пріоритети в бік справедливості, взаємоповаги, відповідальної поведінки.

Для ефективності будь-яких нововведень у школі важливо розуміти майбутній вплив цих змін на учнівство та освітній процес. На думку американського педагога Т. Вагнера та підприємця-інноватора Т. Дінтерсміта, справжні зміни ніколи не відбуваються, якщо заклад не усвідомлює їхньої необхідності й не бере до уваги ті зрушення, які відбуваються у світі в цьому напрямі²⁷. Світова практика поширення культури академічної доброчесності свідчить про необхідність подібних змін і в Україні.

Формування культури доброчесного навчання в закладі освіти є тривалим процесом, який має включати *розуміння, прийняття та підтримку* принципів академічної доброчесності як педагогами, так і учнями.

1. Розуміння педагогами сутності академічної доброчесності, вимог законодавства і внутрішніх нормативних документів, які регулюють ці питання, застосування методів доброчесного навчання, які сприяють засвоєнню норм, формуванню культури академічної доброчесності. Розуміння основних видів порушень та відповідальності за них.

2. Прийняття політики академічної доброчесності у школі через:

- дотримання правил посилання на джерела інформації при використанні чужого освітнього контенту (презентацій, відео, відомостей, тверджень, ідей);

²⁷ Вагнер Т., Дінтерсміт Т. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя / Пер. з англ. Н. Борис. Київ : Наш формат, 2017. С. 290.

- формування ефективних підходів до оцінювання результатів навчання учнів, які враховуватимуть їхній індивідуальний поступ;
- оприлюднення чітких та зрозумілих критеріїв оцінювання навчальних результатів учнів: «система оцінювання повинна стати зрозумілою для учнівства, служити механізмом для покращення особистісного поступу учня, сприяти його індивідуальному росту»²⁸;
- добір та розробку завдань, які унеможливають процес списування;
- використання в освітньому процесі достовірних та перевірених джерел інформації;
- транслявання педагогами власної доброчесної поведінки під час освітньої діяльності.

3. Підтримка дотримання принципів академічної доброчесності шляхом:

- залучення учнів до розробки внутрішніх нормативних документів з питань академічної доброчесності та відповідальності за порушення її принципів;
- мотивації учнів до доброчесної поведінки через інформування про її переваги: це «матиме кращі результати, ніж заборона чи змушування відмовитися від негативних її проявів»²⁹;
- навчання учнів правил доброчесної поведінки під час роботи над завданнями, проєктами (такими як звіт, повідомлення, реферат, твір, есе, колаж, інфографіка тощо);
- прищеплення відповідальності за прояви недоброчесної поведінки (списування, фальсифікації, привласнення результатів чужої роботи тощо);
- привчання до самостійності та висловлення власної думки;
- системної виховної роботи з класом (опрацювання правил доброчесної поведінки, створення кодексу доброчесності школи чи класу тощо);
- моніторингу дотримання академічної доброчесності учнями з метою визначення її ефективності у школі.

Формування академічної доброчесності здобувачів освіти є важливою складовою внутрішньої системи забезпечення якості освіти у школі, а тому має бути постійно у фокусі уваги керівництва закладу освіти.

²⁸ Там само.

²⁹ Маршалл М. Дисципліна без стресса. Учителям и родителям: как без наказаний и поощрений развивать в детях ответственность и желание учиться / Пер. с англ. И. В. Антипкиной. Москва : Эксмо, 2014. С. 280.

Можливі інструменти для проведення моніторингу

Керівництво закладу має щорічно моніторити стан дотримання норм академічної доброчесності у школі з метою формування доброчесної культури в закладі. Процедуру моніторингового дослідження можна закріпити у документах закладу освіти («Порядок проведення внутрішнього моніторингу») на підставі Порядку проведення моніторингу якості освіти, який затверджено Міністерством освіти і науки України³⁰. Документом передбачається механізм його підготовки і проведення в закладі освіти. Моніторинг включає планування дослідження, складання програми, системний збір, опрацювання та аналіз інформації задля виявлення динаміки ефективності політики академічної доброчесності в закладі освіти.

Особливої уваги потребують розробка і затвердження програми моніторингу, яка, крім мети, завдань, суб'єктів, об'єктів, методів та форм, має визначати процедури його проведення, а також терміни узагальнення та оприлюднення відповідних результатів.

Під час моніторингу потрібно звертати увагу на:

- залучення педагогів та учнів до розробки та впровадження політики і правил академічної доброчесності в закладі (Положення про академічну доброчесність);
- безпосередню «присутність» теми академічної доброчесності в освітньому середовищі закладу освіти: цитати відомих осіб (із зазначенням авторів) на стінах, виставки робіт учнів на цю тематику, обговорення цих питань вчителями тощо;
- мотивацію до опанування системи оцінювання навчальних досягнень учнів;
- тематику напрямів підвищення кваліфікації педагогів;
- різноманітність форм просвітницької роботи (тематика та форми виховної роботи з учнями, роз'яснювальна робота на навчальних заняттях, висвітлення інформації на сайті закладу тощо) щодо формування культури академічної доброчесності у школі;
- наявність звернень щодо недоброчесної поведінки учасників освітнього процесу.

³⁰ Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти : Наказ МОН від 16.01.2020 № 54.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20>.

Моніторинг можна здійснювати з використанням таких методів:

- спостереження за навчальним заняттям як керівництвом закладу освіти, так і членами методичного об'єднання під час взаємовідвідування уроків;
- аналіз публікацій чи методичних розробок педагогічних працівників, рецензування робіт педагогами школи;
- створення віртуального шкільного методичного простору результатів робіт педагогів;
- опитування педагогів та учнів щодо культури академічної доброчесності в закладі;
- вивчення документації закладу освіти (протоколів роботи методичних об'єднань, педагогічної ради, річного плану роботи закладу, планів виховної роботи класних керівників (за наявності) тощо).

Моніторинг стану реалізації політики академічної доброчесності також можна проводити паралельно з процедурою самооцінювання якості освітніх та управлінських процесів у школі. Такий варіант унеможливить ризик, пов'язаний із надмірним навантаженням на учнів та педагогів унаслідок збігу кількох вимірювальних заходів. Для цього в Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти варто передбачити правила для кожного напрямку, які дозволять реалізувати політику академічної доброчесності (Табл. 1).

Водночас для результативності моніторингу важливо об'єктивно оцінити політику академічної доброчесності в контексті розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у школі. Адже «чесна оцінка освітнього процесу допоможе зрозуміти, з чого починати, де продовжувати роботу і на чому зупинитися, щоб досягти визначених цілей»³¹. На підставі такої комплексної оцінки можна розробити конкретні послідовні кроки задля втілення культури академічної доброчесності в закладі освіти. Оцінити рівень сформованості культури академічної доброчесності в закладі можна, скориставшись описовим шаблоном (Табл. 2), складеним відповідно до «Абетки для директора»³².

Тож систематичне проведення такого моніторингу дозволить відстежити наявність позитивних змін у впровадженні принципів академічної доброчесності у школі, виявити позитивну динаміку в розумінні учнями негативних проявів недоброчесної поведінки, розробити чергові кроки на шляху подальшого формування культури доброчесного навчання.

³¹ Вагнер Т., Дінтерсміт Т. Мистецтво навчати. С. 291.

³² Абетка для директора. 2020.

Таблиця 1. Основні методи моніторингу реалізації політики академічної доброчесності

Напрямок освітньої діяльності	Об'єкт/джерело вивчення	Метод/інструмент моніторингу
Освітнє середовище закладу освіти	Наочність/інформаційні матеріали в закладі освіти Сайт/фейсбук-сторінка закладу	Спостереження за освітнім середовищем Вивчення сайту закладу та сторінок у соціальних мережах
Система оцінювання здобувачів освіти	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (прозорість, відкритість, зрозумілість, спрямованість на опанування учнями ключовими компетентностями)	Спостереження за проведенням навчального заняття Вивчення документації (критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів для обов'язкових видів робіт, протоколів педагогічної ради, документа про внутрішню систему забезпечення якості освіти) Опитування (анкетування учнів, педагогів і батьків)
Педагогічна діяльність педагогічних працівників закладу освіти	Дотримання принципів академічної доброчесності у процесі викладацької діяльності вчителів (розроблення завдань, які унеможливають списування, інформаційна і просвітницька робота, підвищення кваліфікації з напрямку академічної доброчесності тощо)	Спостереження за проведенням навчального заняття чи виховного заходу Вивчення освітніх ресурсів, створених/використовуваних учителями Опитування (анкетування педагогічних працівників, учнів) Аналіз свідоцтв і сертифікатів про підвищення кваліфікації педагогів
Управлінська діяльність	Документи закладу освіти та прийняття управлінських чи колегіальних рішень, які забезпечують реалізацію політики академічної доброчесності	Вивчення документації (Положення про академічну доброчесність, тематики засідань педагогічної ради, наказів з основної діяльності з питань академічної доброчесності, протоколів засідань комісії з питань порушення академічної доброчесності) Опитування (анкетування педагогічних працівників, учнів, батьків)

Таблиця 2. Рівні сформованості культури академічної доброчесності у закладі освіти

Освітнє середовище закладу освіти			
Високий	Достатній	Вимагає покращення	Низький
<p>Освітнє середовище закладу освіти мотивує та сприяє формуванню культури академічної доброчесності.</p> <p>На сайті закладу освіти:</p> <ul style="list-style-type: none">• оприлюднено інформаційні матеріали щодо забезпечення академічної доброчесності в закладі освіти (Положення про академічну доброчесність або відповідний розділ у Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти, Перспективний план підвищення кваліфікації педагогічних працівників, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, законодавство України про авторське право і суміжні права, правила посилання на джерела інформації);• розміщено методичні розробки педагогів, оформлені відповідно до правил посилання на джерела інформації, які ними використовувалися.	<p>У коридорах закладу освіти розміщено інформаційні матеріали, які мотивують до академічної доброчесності та сприяють формуванню такої культури.</p> <p>На сайті закладу освіти частково оприлюднено інформаційні матеріали щодо забезпечення академічної доброчесності в закладі освіти.</p>	<p>Окремі навчальні приміщення містять інформаційні матеріали, які мотивують до академічної доброчесності та сприяють формуванню такої культури.</p> <p>На сайті закладу не оприлюднено інформаційних матеріалів щодо забезпечення академічної доброчесності в закладі освіти.</p>	<p>Освітнє середовище закладу освіти не сприяє формуванню культури академічної доброчесності.</p> <p>На сайті закладу не оприлюднено інформаційних матеріалів щодо забезпечення академічної доброчесності в закладі освіти.</p>

Система оцінювання здобувачів освіти

Високий	Достатній	Вимагає покращення	Низький
<p>Система оцінювання сприяє реалізації компетентнісного підходу до навчання.</p> <p>Педагогічні працівники:</p> <ul style="list-style-type: none"> використовують систему формувального оцінювання, розвивають навички взаємооцінювання/самооцінювання навчальної діяльності учнів; самостійно розробляють критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з кожного обов'язкового виду роботи для предмета, який викладають; систематично інформують учнів про критерії оцінювання їхніх навчальних досягнень (на початку навчального року, перед вивченням кожної теми, під час виконання обов'язкових видів робіт тощо). <p>Учні:</p> <ul style="list-style-type: none"> отримують інформацію про критерії оцінювання їхніх навчальних досягнень; вважають критерії оцінювання справедливими та зрозумілими; 	<p>Система оцінювання частково сприяє реалізації компетентнісного підходу до навчання.</p> <p>Переважає більшість педагогічних працівників:</p> <ul style="list-style-type: none"> використовують систему формувального оцінювання, розвивають навички взаємооцінювання / самооцінювання навчальної діяльності учнів; використовують критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з кожного обов'язкового виду роботи для предмета, який викладають, розроблені іншими педагогами; періодично інформують учнів про критерії оцінювання. <p>Переважає більшість учнів:</p> <ul style="list-style-type: none"> отримують інформацію про критерії оцінювання їхніх навчальних досягнень; 	<p>Система оцінювання не враховує всіх вимог компетентнісного підходу до навчання.</p> <p>Близько половини педагогічних працівників:</p> <ul style="list-style-type: none"> використовують систему формувального оцінювання, не розвивають навичок взаємооцінювання / самооцінювання навчальної діяльності учнів; використовують критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, затверджені МОН України; на прохання учнів інформують їх про критерії оцінювання. <p>Близько половини учнів:</p> <ul style="list-style-type: none"> отримують інформацію про критерії оцінювання їхніх навчальних досягнень; 	<p>Система оцінювання не ґрунтується на компетентнісному підході до навчання.</p> <p>Педагогічні працівники:</p> <ul style="list-style-type: none"> не використовують системи формувального оцінювання, не розвивають навичок взаємооцінювання / самооцінювання навчальної діяльності учнів; вважають, що для оцінювання навчальних досягнень учнів критерії не потрібні; не інформують учнів про критерії оцінювання. <p>Більшість учнів:</p> <ul style="list-style-type: none"> не отримують інформації про критерії оцінювання їхніх навчальних досягнень;

-
- від усіх вчителів отримують аргументований зворотний зв'язок щодо результатів своєї навчальної діяльності, сильних і слабких сторін виконання завдань, можливості власного прогресу та мотивацію до подальшого навчання.
 - вважають критерії оцінювання справедливими та зрозумілими;
 - від більшості вчителів отримують зворотний зв'язок щодо результатів своєї навчальної діяльності, сильних і слабких сторін виконання завдань, можливості власного прогресу та мотивацію до подальшого навчання.
 - вважають критерії оцінювання справедливими та зрозумілими;
 - від окремих вчителів отримують зворотний зв'язок щодо результатів своєї навчальної діяльності, сильних і слабких сторін виконання завдань, можливості власного прогресу.
 - вважають критерії оцінювання несправедливими та незрозумілими;
 - у поодиноких випадках отримують зворотний зв'язок від вчителів.
-

Педагогічна діяльність педагогічних працівників закладу освіти

Високий	Достатній	Вимагає покращення	Низький
<p>Педагогічні працівники діють на засадах академічної доброчесності:</p> <ul style="list-style-type: none">• дотримуються норм законодавства України про авторське право і суміжні права, правил посилання на джерела інформації;• розробляють завдання, спрямовані на аналітичну та творчу роботу учнів, які унеможливають списування або запобігають йому;• систематично інформують учнів про дотримання основних засад та принципів академічної доброчесності під час проведення навчальних занять та в позаурочній діяльності; інформують батьків учнів про необхідність дотримання норм академічної доброчесності;• щорічно підвищують кваліфікацію з питань академічної доброчесності шляхом участі в різноманітних тренінгах, конференціях, семінарах, вебінарах, онлайн-курсах.	<p>Переважна більшість педагогічних працівників діють на засадах академічної доброчесності:</p> <ul style="list-style-type: none">• дотримуються норм законодавства України про авторське право і суміжні права, правил посилання на джерела інформації;• розробляють завдання, які унеможливають списування або запобігають йому;• періодично (на початку навчального року, семестру або вибірково на початку вивчення нової теми) інформують учнів та їхніх батьків про дотримання основних засад та принципів академічної доброчесності під час проведення навчальних занять та в позаурочній діяльності;• підвищують кваліфікацію з питань академічної доброчесності шляхом участі в тренінгах, конференціях, семінарах, вебінарах, онлайн-курсах.	<p>Педагогічні працівники порушують академічну доброчесність:</p> <ul style="list-style-type: none">• порушують норми законодавства України про авторське право і суміжні права, не наводять посилання на джерела інформації;• використовують стандартизовані завдання з підручника, характер та обсяг домашніх завдань спонукає до списування;• інформування учнів про дотримання норм та принципів академічної доброчесності під час проведення навчальних занять та в позаурочній діяльності має вибіркового характеру;• не підвищують кваліфікацію з питань академічної доброчесності.	<p>Педагогічні працівники закладу освіти не володіють культурою академічної доброчесності:</p> <ul style="list-style-type: none">• вдаються до академічного плагіату;• дозволяють учням списувати;• не інформують учнів про дотримання норм та принципів академічної доброчесності.

Управлінська діяльність³³

Високий	Достатній	Вимагає покращення	Низький
<p>Розроблено, затверджено та оприлюднено документ, яким передбачено механізми забезпечення академічної доброчесності, порядок виявлення і встановлення фактів її порушення, види академічної відповідальності педагогічних працівників та учнів за конкретні порушення академічної доброчесності.</p> <p>Здобувачі освіти та педагогічні працівники поінформовані щодо дотримання академічної доброчесності.</p> <p>Керівництво закладу освіти щорічно забезпечує проведення освітніх та інформаційних заходів (педагогічних рад, семінарів, тренінгів тощо), спрямованих на формування в учасників освітнього процесу культури академічної доброчесності.</p>	<p>Розроблено документ, яким передбачено механізми забезпечення академічної доброчесності, порядок виявлення і встановлення фактів її порушення, види академічної відповідальності педагогічних працівників та учнів за конкретні порушення академічної доброчесності.</p> <p>Більшість здобувачів освіти та педагогічних працівників поінформовані про необхідність дотримуватись академічної доброчесності.</p> <p>Керівництво закладу освіти періодично забезпечує проведення освітніх та інформаційних заходів (педагогічних рад, семінарів, тренінгів тощо), спрямованих на формування в учасників освітнього процесу культури академічної доброчесності.</p>	<p>У закладі освіти не передбачено механізмів забезпечення академічної доброчесності, однак проводяться поодинокі заходи щодо її формування.</p> <p>Близько половини здобувачів освіти та педагогічних працівників поінформовані про необхідність дотримуватись академічної доброчесності.</p>	<p>У закладі освіти не передбачено механізмів забезпечення академічної доброчесності та не проводяться заходи щодо формування академічної доброчесності.</p> <p>Більшість здобувачів освіти та педагогічних працівників не поінформовані про необхідність дотримуватись академічної доброчесності.</p>

³³ Складено на основі Додатка 2 до Методики оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти під час інституційного аудиту, затвердженої наказом ДСЯО від 09.01.2020 № 01-11/1 (в редакції наказу ДСЯО від 27.08.2020 № 01-11/42).

Також важливим питанням є виявлення порушень норм академічної доброчесності. Яким чином їх фіксувати? Хто має розглядати такі факти? Чи враховувати ці факти під час моніторингу? Відповідь на ці та інші можливі запитання слід передбачити в документі, що регламентує дотримання норм академічної доброчесності в закладі освіти. Як зазначається в Розділі 2, в цьому документі варто визначити алгоритм дій при порушенні академічної доброчесності та порядок розгляду скарг від учасників освітнього процесу.

У закладі освіти може бути створено комісію з розгляду питань академічної доброчесності, яка включатиме представників адміністрації закладу, педагогічного колективу, батьківської громадськості та учнівського самоврядування. Комісія розглядатиме факти порушення академічної доброчесності, врегульовуватиме конфліктні ситуації, пов'язані з ними, визначатиме вид академічної відповідальності за виявлене порушення.

Під час моніторингу доцільно:

- дослідити наявність та кількість звернень щодо порушення академічної доброчесності;
- визначити коло осіб, які вчиняли порушення академічної доброчесності;
- вивчити практику застосування заходів академічної відповідальності та їхні форми: чи систематично застосовуються заходи реагування на порушення? Чи співвідносні форми академічної відповідальності із серйозністю порушень?

Важливо пам'ятати, що відсутність скарг про порушення норм академічної доброчесності не завжди свідчить про високий рівень сформованості культури доброчесного навчання. Саме тому застосування різних методів збору інформації дозволить більш об'єктивно вивчити це питання.

Чому політику академічної доброчесності слід періодично переглядати?

Будь-які процеси чи нововведення на початку їх впровадження можуть викликати нерозуміння та страх перед чимось новим. Реалізація принципів академічної доброчесності у школі сьогодні також здійснюється в більш м'якому варіанті. Всі учасники освітнього процесу, перебуваючи на різних етапах (від розуміння до підтримки), повинні внутрішньо усвідомити цінність культури академічної доброчесності у школі. Лише після цього можна говорити про всезагальну зацікавленість та підтримку принципів доброчесного навчання.

Саме тому політику академічної доброчесності слід періодично переглядати, щоб зрозуміти, наскільки вона дієва та ефективна. Результати моніторингу стану дотримання норм академічної доброчесності у школі допоможуть це оцінити. Учасники освітнього процесу повинні усвідомити, що дотримання чи недотримання доброчесної поведінки у школі обов'язково позначиться на якості освітнього процесу — покращить або погіршить її. Крім того, формування культури доброчесності має більш глобальне значення. Адже випускники школи — це громадяни нашої держави та «громадяни світу». Від сформованих у школі цінностей залежать їхня життєва позиція та модель поведінки в дорослому житті.

Використані джерела

1. Вагнер Т., Дінтерсміт Т. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя / Пер. з англ. Н. Борис. Київ : Наш формат, 2017. 312 с.
2. Маршалл М. Дисципліна без стресса. Учителям и родителям: как без наказаний и поощрений развивать в детях ответственность и желание учиться / Пер. с англ. И. В. Антипкиной. Москва: Эксмо, 2014. 416 с.
3. Про забезпечення проведення інституційних аудитів закладів загальної середньої освіти : Наказ ДСЯО від 09.01.2020 № 01-11/1 (із змінами і доповненнями, внесеними наказом ДСЯО від 27.08.2020 № 01-11/42). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN061777>.
4. Про забезпечення проведення інституційних аудитів закладів загальної середньої освіти : Наказ ДСЯО від 29.03.2021 № 01-11/25.
5. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти : Наказ МОН від 16.01.2020 № 54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20>.
6. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти : Наказ МОН від 16.01.2020 № 54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20>.

Розділ 4. Набуття вчителями обізнаності про академічну доброчесність

Любов Терехова

Розбудова культури академічної доброчесності — це динамічний процес. Важливо зрозуміти, що немає магічного закляття, вебінару, курсу, після якого однієї миті всі стануть доброчесними, перестануть порушувати і приймуть нові правила гри.

Упроваджувати принципи академічної доброчесності слід поступово, але системно й послідовно для всіх учасників освітнього процесу разом³⁴. Про доброчесність безумовно слід говорити на засіданнях педагогічної ради, батьківських зборах, виховних годинах, водночас не тільки говорити, а й впроваджувати в повсякденну діяльність. Доброчесне середовище можливе тільки тоді, коли всі: адміністрація школи, педагоги, учні, батьки — усвідомлять сутність академічної доброчесності, її цінності і зроблять їх основою своєї діяльності.

Кроки, які мають зробити педагогічні працівники для сприяння дотриманню норм академічної доброчесності учнями:

- здійснювати просвітницьку роботу щодо важливості дотримання норм академічної доброчесності;
- вчити учнів при використанні інформаційних джерел робити необхідні посилання та вказувати автора;
- розробляти завдання, які унеможливають списування;
- оприлюднювати чіткі критерії оцінювання навчальних досягнень;
- налагоджувати партнерські відносини з учнями;
- забезпечувати підтримку комфортного психологічного клімату та умов навчання у школі й класі.

³⁴ Відповідно до частини першої статті 43 Закону України від 16.01.2020 № 463-IX «Про повну загальну середню освіту», «Кожен учасник освітнього процесу зобов'язаний дотримуватися академічної доброчесності», тобто і здобувачі освіти, і їхні батьки, і педагогічні працівники повинні бути доброчесними. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

Кейс № 3 «Маленька брехня»

Уся сім'я пізно прокинулася, відповідно, учень запізнився на урок. Перед класною кімнатою, щоб не ніяковіти, мама міркує вголос: «Скажеш, що довго не було транспорту або автобус заглох, щоб учителька не сердилася». Цей стимул до мікрообману дає дитині сигнал, що свої помилки краще прикривати брехнею, ніж чесно визнати: «Вибачте, я проспав».

Якщо запізнення справді становлять велику проблему, професор Роберт Коте³⁵ пропонує такий педагогічний прийом: розпочинати урок з кумедного відео. Той, хто запізнився хоч на кілька хвилин, його не бачив, усім іншим забороняється розповідати, що було в ролик: «А ні-ні, ти запізнився». Таким чином, виховний момент досягається в ігровій формі. Мотивація дитини — не пропускати нічого цікавого на початку уроку і тому не запізнюватися.

Важливо, щоб учні почувалися в безпеці й не боялися сказати про помилку, розглядали її як частину навчання. Відповідно, педагог має створити доброзичливе середовище, а не соромити учня перед класом за будь-який промах, проводити батьківські збори не в лекційному форматі, а в форматі діалогу й відкритості, без осуду й розподілу на «хороших» і «поганих» учнів.

Що вчителі мають знати про академічну доброчесність?

Іноді педагоги трактують доброчесність тільки як те, чого слід навчити учнів, але зовсім не застосовують її принципів до себе. Водночас учні не можуть осягнути принципи доброчесності, якщо вчителі не демонструють їх у своїй роботі: викладанні, повсякденній взаємодії з учнями й колегами, підготовці методичних і презентаційних матеріалів.

Стаття 42 Закону України «Про освіту» чітко визначає норми дотримання академічної доброчесності педагогічними працівниками³⁶. Проаналізуймо кожну з них.

³⁵ Workshop “Academic Writing with Integrity: Best Practices for Success” by Robert Arthur Cote (Kyiv, SAIUP), February 22–24, 2019.

³⁶ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

«Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей»

Ця норма поширюється на всі матеріали, які педагог використовує під час викладання: підручники, робочі зошити, конспекти уроків, презентації, роздаткові матеріали, наочність, критичну літературу, відеоролики тощо.

Важливо привчати учнів бути уважними до джерел: викладаючи матеріал уроку, згадувати усно, у якого дослідника ви прочитали саме цю думку, у якому звіті знайшли статистичні дані, якими оперуєте, і спонукати учнів до такої самої пильності. Добре взяти собі за правило пропонувати список літератури та джерел учням для підготовки до уроків чи окремих тем. Запитання до учнів: «Якими джерелами, книгами ви користувалися під час підготовки до уроку?» — має бути стандартною практикою.

Важливо пояснити, що Інтернет — це не джерело, а інструмент. Шукаючи там інформацію, слід звертати увагу на те, на якому ресурсі розміщено статтю, чи викликає джерело довіру, чи вказано автора публікації, чи не є ця стаття маніпулятивною (тисне на емоції, а не оперує аргументами, не вказано наукових джерел для даних, що в ній наведено тощо).

Кейс № 4 «Ненадійність джерел»

У листопаді 2020 р. у медіа розгорівся скандал довкола того, що в одному з підручників хімії для 9 класу в рубриці «Цікаво знати» харчову соду рекомендували серед іншого для профілактики онкологічних захворювань³⁷. Інформаційним джерелом рубрики було вказано сайт ГО «Всеукраїнська асоціація пенсіонерів». Авторка підручника на запитання журналістів відповіла, що вказала те посилання, «котре коротше було»³⁸. Водночас якщо йдеться про медичні поради й навіть цікаві факти в освітньому виданні, джерелом мала б виступати наукова стаття або звіт про дослідження, проведене на принципах доказової медицини, а не базоване на ідеях народних цілителів.

Зрештою видавництво підготувало наліпки³⁹ з новим цікавим фактом на заміну інформації про соду з ненадійного джерела.

³⁷ Амеліна К. У шкільний підручник з хімії вставили «народні лайфхаки» із сайту Асоціації пенсіонерів / ЛІГА.life. URL: <https://tinyurl.com/zffbzhnv>.

³⁸ Освітнянський скандал! Як фейки про лікування раку содою потрапили до підручника з хімії? URL: <https://fb.watch/4OGCiiALX0/>.

³⁹ Лист Інституту модернізації змісту освіти від 22.10.2020 № 22.1/10-2631. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/78645/.

Про таку саму «інформаційну гігієну» педагог має дбати щодо власного викладання. Не слід використовувати Вікіпедію як єдине або основне джерело для навчальних матеріалів. При всій її зручності та доступності, це ненадійний ресурс, оскільки статті не мають зазначеного автора, можуть містити помилки, перекручування чи навіть свідомо внесені для розваги «капості», які здатні набути значного поширення, перш ніж адміністратори їх виявлять. Інформацію завжди варто перевіряти на достовірність, зіставляти факти, а на такому відкритому ресурсі, як «Вільна енциклопедія», й поготів. Так, будь-яку статтю з Вікіпедії слід піддати низці процедур:

- Завжди варто переходити за посиланнями на джерела: чи вони ще доступні?
- Чи викликає ресурс довіру, якщо лінк працює (посилаються на наукову статтю, книгу, офіційний звіт чи на нікому невідомий веб-сайт)?
- Чи є за посиланням факти, наведені в матеріалі?
- Слід порівнювати варіанти статті на одну тему різними мовами (принаймні українською, англійською та російською).
- Чи є стаття українською оригінальною чи перекладом з якоїсь із мов, зазначених вище?
- Чи адекватний переклад, якщо стаття не оригінальна?
- Чи не приховуються там перекручування й маніпуляції?

Якщо стаття рясніє помітками про те, що джерело інформації не вказано, або посилань немає взагалі, або посилання більше не релевантні, — не слід довіряти інформації, викладеній у ній.

Крім того, зловживати Вікіпедією не варто ще й тому, що педагогу, який демонструє, що сам лінується шукати інформацію далі першого посилання в пошуковику, потім важко привчити учнів, студентів користуватися будь-чим іншим.

Загалом, хорошим тренуванням для учнів було б редагувати статті з Вікіпедії, вишукуючи помилки та суперечності, або писати свої статті.

Якщо педагог на уроці використовує не свою презентацію або окремі слайди з презентації іншого вчителя, то він має сказати це учням і пояснити, чому він так робить, у кожному конкретному випадку. У презентації обов'язково мають бути посилання як на джерела зображень (фото, малюнки, інфографіку⁴⁰), так і на твердження, задачі, якщо вони не авторські.

При використанні цитат і афоризмів у методичних матеріалах і на презентації так само слід дотримуватися правил доброчесності. Варто давати посилання на книгу, статтю, інтерв'ю — конкретний твір, де прозвучала фраза, яку ви використовуєте, бажано з конкретним бібліографічним посиланням і вказівкою сторінки. Не можна змінювати або спотворювати зміст такого вислову. Наводьте цитату, тільки якщо ви добре розумієте, якій меті у вашій презентації чи навчальному матеріалі вона слугує.

Кейс № 5 «Некоректне цитування»

У лютому 2021 р. Андрій Любка зробив жартівливий допис⁴¹ у мережі Facebook про те, що його цитата є в підручнику з української мови для 8 класу. Водночас письменника здивувало, що він не пригадав такого речення у своїх книгах і навіть не знайшов у рукописах на комп'ютері через автоматичний пошук. Зрештою джерело встановили — інтерв'ю⁴² закарпатському медіаресурсу, але пряму мову було видозмінено і скорочено для цілей параграфу (без жодних вказівок на це), щоб вона ілюструвала приклад вставного односкладного речення. «...Хіба можна перефразувати чужі цитати заради потреб підручника?» — здивувався А. Любка в коментарях до допису.

Погодьмося, що таке вільне «жонгливання» цитатами справді не доречно.

⁴⁰ Варіанти оформлення посилань на зображення у презентаціях можна знайти на таких вебінарах: Терехова Л. Наукова конференція: підготовка і участь: вебінар / Мала академія наук України. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QZL_u7UHCq8; Титаренко М. Мотиваційний лист у конкурсі-захисті / Мала академія наук України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QVJsx8x4h0M>.

⁴¹ URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=3648966581805024&id=100000751550855.

⁴² Яценко Н. Закарпатський поет Андрій Любка розповів про почуття, прозу та невдалі спроби зізнатися в коханні / Закарпаття онлайн Beta. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/78679-Zakarpatskyi-poet-Andrii-Liubka-rozpoviv-pro-pochuttia-prozu-ta-nevdali-sproby-ziznatysia-v-kokhanni>.

«Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права»

Під час викладання педагоги часто використовують навчальний та ілюстративний матеріал, що може бути об'єктом авторського права або суміжних прав. Відповідно до статті 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», «об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва»⁴³.

Щоб не допустити порушень авторських прав, важливо ознайомитися з текстом цього нормативного документа. Переважно (але не завжди) використання музичних, образотворчих, ілюстративних, літературних, кінематографічних творів у освітньому процесі підпадає під дію статті 21 «Вільне використання твору із зазначенням імені автора» вказаного Закону. Таке використання не потребує згоди автора чи того, хто володіє авторським правом на твір, але обов'язково вимагає зазначення імені та джерела запозичення. Наприклад, на уроці вчитель бажає продемонструвати навчальне відео, уривок кінофільму, отже, має озвучити учням назву твору, режисера, компанію, яка його зняла, вказати, звідки його взято (ліцензійний диск, You-Tube-канал (навести його назву) тощо). Це саме стосується екранізацій творів художньої літератури. Не слід спонукати учнів дивитися екранізації на піратських кіносайтах, сайтах-файлообмінниках (торентах та ін.) чи демонструвати на уроці фільми з таких ресурсів. Варто шукати законні способи перегляду контенту і привчати до цього учнів: легальні онлайн-кінотеатри (наприклад, megogo.net, sweet.tv, oll.tv, takflix.com), освітні сайти тощо.

Якщо заклад освіти готує концерт, виставу, творчий вечір тощо, у програмі/афіші заходу слід вказати назви музичних творів, що прозвучать, та їхніх авторів, назви творів, із яких буде взято відеофрагменти. Можна також виводити цю інформацію на слайд наприкінці заходу.

Слід бути обережними, добираючи ілюстрації до роздаткового матеріалу. Деякі фото й малюнки, знайдені в мережі, можуть не призначатися для вільного використання. Іноді, не розібравшись у цьому, вчителі друкують роздатковий матеріал із водяними знаками авторського права і тим самим чинять порушення.

Порушниками як доброчесності, так і законодавства через незнання вчителі та учні можуть стати, коли завантажують книги з Інтернету або купують контрафактні книги (на піратських передруках зазвичай не вказують видавництво, а тільки місто видання). Водночас завжди є законний і недорогий спосіб отримати книгу — взяти в бібліотеці, почитати в легальній онлайн-бібліотеці, обмінюватися книгами з друзями чи на буккросингу, стежити за акціями й розпродажами

⁴³ Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.

книгарень. Педагог має наголошувати на цьому під час уроків і повинен сам демонструвати відповідну поведінку. Адже завантаження книг із піратських сайтів може мати критичні наслідки для культури в майбутньому. За оцінкою аналітикині Українського інституту книги Ірини Батуревич, книговидавнича галузь в Україні щорічно недоотримує 30 млн доларів через піратство⁴⁴, тобто видавництва втрачають не тільки дохід, а й кошти, які мають вкладати в роботу над новими виданнями. Це також гальмує розвиток ринку електронних і аудіокниг, оскільки видавці дуже ризикують, що матеріали відразу з'являться в Інтернеті. Лише у 2021 році створено Librarius⁴⁵ — крамницю електронних та аудіокниг українською мовою, захищених від нелегального копіювання. Іноді вчителі пояснюють, що завантажують книги з піратських сайтів тому, що отримують замалу зарплату, щоб їх купувати, але така поведінка призводить до значно серйозніших збитків на глобальному рівні. Видання книги — це не тільки друк, а й робота редактора, коректора, художника, витрати на придбання прав на переклади, авторський гонорар, кошти на рекламу.

Окремо хотілося б зупинитися на співвідношенні порушень авторських прав та академічного плагіату, оскільки в цьому питанні трапляється плутанина. Наприклад, вважають, що плагіат — це лише дослівне переписування або, навпаки, тільки запозичення ідеї. Також іноді хибно вважають, що суд має встановлювати наявність або відсутність плагіату. В останній думці сплутано «академічний плагіат» і поняття «плагіат» у законодавстві про авторське право. Відмінності між цими явищами подано у Табл. 3.

⁴⁴ Щороку галузь книговидавництва в Україні втрачає \$30 млн через піратство — Батуревич / Громадське радіо. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/rankova-hvylja/shchoroku-haluz-knyhovydavnytstva-v-ukraini-vtrachaie-30-mln-cherez-piratstvo-baturevych>.

⁴⁵ URL: <https://librarius.pro/>.

Таблиця 3. Основні відмінності між академічним плагіатом та порушенням авторських прав⁴⁶

Ознака	Академічний плагіат	Порушення авторського права
Суб'єкти, чиї інтереси потерпають	Потенційно численні дослідники: порушується право на одержання достовірної інформації	Власник авторських прав: він втрачає частину потенційного доходу
Природа явища	Переважно етична: інтелектуальна нечесність	Переважно правова: злочин
Об'єкт, у зв'язку з яким можливе порушення	Як ідеї, так і форми їх вираження	Тільки конкретні форми вираження певної ідеї
Часові обмеження	Відсутні	Захист майнових авторських прав здійснюється упродовж певного строку, встановленого законодавчо
Дозвіл автора (правовласника)	Плагіат є порушенням етичних норм навіть за наявності дозволу автора	Правовласник може надати дозвіл використовувати об'єкт
Хто визначає санкції	Академічні установи, викладачі, етичні комісії, суд	Суд

«Надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність»

Ситуаціями, що можуть спонукати педагогів до недоброчесної поведінки, найчастіше є різноманітні конкурси педагогічної майстерності й чергова атестація. Найбільш яскраві порушення доброчесності:

- привласнення методичних матеріалів, розроблених іншим педагогом, розробок уроків, сценаріїв заходів;

⁴⁶ Адаптовано з: Ніколаєв Є. Плагіат = порушення авторських прав? / Інформаційний бюлетень «Академічна доброчесність». 2019. № 2. URL: <https://academiq.org.ua/novyny/akademichna-dobrochesnist-infobulletin-2/>.

- оприлюднення сплагіаченого матеріалу на вебресурсах з метою отримання сертифіката про підвищення кваліфікації;
- публікації під своїм іменем повністю або частково запозичених матеріалів у періодичних виданнях для освітян.

Керівництво закладу освіти не має примушувати педагогів до участі в конкурсах проти їхньої волі чи підштовхувати до позачергової атестації за будь-яку ціну. Педагоги мають поважати роботу своїх колег і подавати в атестаційній справі тільки власні розробки.

Кейс № 6 «Історія з досвіду»

— Я була молодим спеціалістом... щойно після вишу... Ми готували бінарні уроки до великого загальношкільного заходу, на який мали приїхати методисти з районного відділу освіти. Сказати, що готувалися довго, — це не сказати нічого. Безсонні ночі... Дзвінок опівночі від колеги був нормою. Результат був того вартий. Виступили чудово і вразили гостей. Але на цьому історія не завершилася... Минуло пів року. До мене підійшла колега і сказала, що інша вчителька, яка вела мій предмет в інших класах, атестувалася. Туди необхідно було подати розробку уроку. Попросила нашу, щоб представити від свого імені. Хотілося б додати, що саме вона, та, яка попросила, була на паперах моїм наставником як молодого спеціаліста, але фактично жодного разу мені не допомогла. Адміністрація була в курсі. Вони посилалися на те, що вона у віці, їй вже важко. Саме вони й запропонували їй «попросити» в мене цю розробку. Хоча я не хотіла, але під тиском оточення погодилася. Мені досі є неприємною та ситуація, адже колега мені навіть не сказала «Дякую». Тоді ніхто не був на моєму боці, і я не змогла протистояти. Зараз, звичайно, я вчинила б інакше і не дала б себе образити.

— Публікується анонімно з дозволу авторки

«Допоможи молодій/старшій колезі», «Допоможи колезі, бо вона зараз хворіє / їй складно з технікою, а ти так гарно все встигаєш», «Тобі ж не важко?», «Це честь школи» — аргументи осіб, які говорять із позиції влади, можуть бути дуже різними, але за ними однаково стоять маніпуляція і тиск, що зрештою призводить до порушення доброчесності. Така поведінка є неприйнятною.

«Контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти»

Академічну доброчесність можна пояснювати через «негативні» визначення — порушення, а можна через позитивні — дотримання цінностей, норм, як діяти, щоб бути доброчесним тощо. Важливо, щоб педагог не сприймав себе, а учні — його як «інквізитора», що покликаний ловити порушників та знаходить втіху у викритті проявів недоброчесності. Акцент варто робити на перевагах доброчесного навчання та викладання, а не на карі за порушення.

Для цього контроль за дотриманням доброчесності не може будуватися тільки на вертикалі влади і триматися винятково на адміністрації школи чи вчителів. До моніторингу дотримання доброчесності слід залучати представників учнівського самоврядування, наукових товариств учнів (якщо такі є в закладі освіти) та ін. Досвід західних університетів свідчить, що культура академічної доброчесності краще розвивається там, де діють студентські товариства, що стежать за дотриманням доброчесності, де порушення не толеруються в середовищі студентів, оскільки саме думка ровесників важить найбільше.

Важливо також, щоб санкції, передбачені внутрішніми положеннями за порушення, не мали вибіркового характеру, а застосовувалися до всіх порушників — до учнів і до педагогів, незалежно від статусу, достатку батьків, попередньої репутації тощо.

Кейс № 7 «Позитивне тлумачення доброчесності»

— Не можна навчити доброчесності дитину, якщо ти сам її не дотримуєшся. Для мене це взаємопов'язано. Сповідуєш — навчиш... Нещодавня особиста історія. Під час вивчення літератури рідного краю учні готували проекти про письменників-подолян. Одна з груп на захисті подала інформацію, яка була застарілою і не мала вказівки на джерела. Зрозуміло, що я прокоментувала, ще раз наголосила на необхідності доброчесності, правдивості інформації, інформаційної гігієни, тобто на тому, чого навчаю їх постійно ще з 5 класу. Наступного уроку при захисті проектів усі зауваження було враховано, а одна з груп узгодила всю інформацію безпосередньо з письменницею (за допомогою соцмереж) та ексклюзивно отримала фото з особистого архіву. Які щасливі були діти!

— Ірина Князюк, учителька української мови та літератури,
м. Хмельницький

«Об’єктивне оцінювання результатів навчання»

Хоча деякі автори заперечують наявність повністю об’єктивного оцінювання результатів навчання, ця вимога законодавства може розглядатися як мінімізація суб’єктивних чинників, що можуть вплинути на оцінювання. Так, наявність чітких і зрозумілих здобувачам освіти критеріїв є абсолютною необхідністю. Найкраще, коли педагоги розробляють власні схеми оцінювання на основі рекомендацій МОН⁴⁷. Детально описаний механізм розроблення системи оцінювання можна знайти у відповідному розділі «Абетки для директора»⁴⁸ та у Розділі 6 цих рекомендацій.

Кейс № 8 «Батьківський код»

— Я рада, що підлітком передивилася всі сезони «Відчайдушних домогосподарок», бо часом як мама потрапляю в ситуації, зображені там. Наприклад, нещодавно прожила серію про оцінювання, в якому не було оцінок за читання й математику в садку, а натомість дітям видавали наліпки з тваринами. Та мамам було цього мало, і вони побачили в леопардах, бурундуках, жирафах певні знаки.

Отож, ви, мабуть, знаєте, що тепер в українському першому класі немає оцінок, а в другому вони з’являються у формі словесних заохочень, поки ще не цифр (принаймні, у нашій школі так). Але! Мама з мого класу сприймають ці слова в щоденнику як певний шифр. Вони навіть декодували його! Тож коли вчитель пише «добре» – це насправді означає 3 бали. Коли вчитель пише «Див.» – то це 2 і т. д. Найгірше те, що вони переказують свої домисли дітям, і приходять моя Софія похнюплена до мене, каже: «В мене сьогодні «добре» з тесту». На що я, протираючи від пилу диплом факультету гуманітарних наук Могилянки, відповідаю: «Ну як слово «добре» може означати щось погане?»

Весело. Люблю мам з мого класу.

— Анна Ковальова, м. Київ

⁴⁷ Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти : Наказ МОНмолодьспорту від 13.04.2011 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-11>.

⁴⁸ Абетка для директора. 2019. С. 87–106.

Критерії оцінювання можна розмістити в класі на дошці оголошень, у закріпленому повідомленні в чаті класу, батьківському чаті (якщо у вас такий є з учнями чи батьківським комітетом). На початку навчального року доцільно роздрукувати критерії для всіх учнів, щоб вони могли вклеїти їх у зошит, і час від часу нагадувати їм про систему оцінювання. Перед проміжними контролями варто переконатися, що учні пам'ятають, де можна переглянути критерії.

Педагог не повинен давати змогу своїм симпатіям/антипатіям, настрою, фізичному стану («Болить голова», «Не маю часу, тому поставлю всім приблизні оцінки, не перевіряючи») чи стереотипам впливати на оцінювання навчальних досягнень. Наприклад, учень, який найчастіше отримує оцінку «6», дуже добре виконав завдання контрольної роботи, але замість 11 балів отримує 8 або 9, бо педагог підозрює, що він списував. Інший учень отримує на кілька балів вищу оцінку, ніж заслуговує робота, «бо він же йде на медаль, йому не можна псувати атестат». Під час оцінювання робіт педагог має бути нейтральним до особистості здобувача освіти. Не можна занижувати оцінки тому, що учениця фарбує волосся в яскравий колір чи носить мініспідницю, — оцінюватися повинні тільки знання. Якщо оцінювання не передбачає балів, а тільки зворотний зв'язок, слід час від часу нагадувати про це батькам та учням.

Доброчесність у професійному розвитку та підвищенні кваліфікації вчителя

Закон України «Про освіту»⁴⁹ розширив академічну свободу педагогів у питаннях вибору того, де і яким чином підвищувати кваліфікацію. Водночас самоосвіта стає обов'язком педагога, тому до вибору форми і суб'єкта підвищення кваліфікації слід підійти відповідально, орієнтуючись на компетентності, які треба опанувати, а не на формальний документ про підвищення кваліфікації.

Педагоги можуть обирати різні види підвищення кваліфікації:

- навчання за освітньою програмою;
- стажування;
- сертифікаційні програми;
- тренінги;
- семінари (семінари-практикуми, -наради, -тренінги);
- вебінари;
- майстер-класи тощо.

⁴⁹ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Стаття 59.

Чек-лист із підвищення кваліфікації для педагога

- ✓ Заплануйте щорічно проходити підвищення кваліфікації принаймні за одним із видів, перерахованих вище.
- ✓ Проаналізуйте свою роботу й визначте, які компетентності слід удосконалити; обирайте курс, тренінг та ін., орієнтуючись на це.
- ✓ Навчайтеся заради нових знань і умінь, а не винятково заради «папірця».
- ✓ Кількість годин підвищення кваліфікації за п'ять років повинна становити не менше 150 (5 кредитів ЄКТС), водночас немає суворого обмеження щодо того, скільки годин має припадати на один рік⁵⁰. Ставте реалістичні цілі, не відкладайте все на останній рік. Оберіть зручний час для навчання, коли педагогічне навантаження є меншим, наприклад, період канікул.
- ✓ Принаймні 10% загальної кількості годин (отже, не менше 15 годин) слід присвятити вдосконаленню знань, умінь і практичних навичок роботи з учнями з особливими освітніми потребами⁵¹.
- ✓ Обирайте для навчання викладачів, освітні ресурси і заклади з хорошою репутацією (з'ясуйте це, проаналізувавши матеріали, оприлюднені на вебсайті, та відгуки тих, хто вже проходив у них навчання).
- ✓ Переконайтеся, що документ про підвищення кваліфікації за обраною програмою (її має бути розміщено на сайті суб'єкта підвищення) відповідатиме вимогам п. 11 Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників⁵²; запитайте зразок документа або текст, який буде наведено в ньому.

⁵⁰ У листі МОН від 04.03.2020 № 1/9-141 «Щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти» наголошується, що раніше 28 вересня 2022 року ніхто не має права вимагати від педагога повного обсягу підвищення кваліфікації. Водночас підкреслюється: «Єдина на сьогодні вимога може полягати лише у необхідності підтвердити **щорічне** (тобто у 2017, 2018, 2019 роках) підвищення кваліфікації (незалежно від обсягу, форми чи виду підвищення кваліфікації). Крім того, у цей 5-річний період, відлік якого розпочався з 25 вересня 2017 року, недоцільно включати обсяг результатів підвищення кваліфікації, здобутих до набрання чинності Законом». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/71473/.

⁵¹ Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Стаття 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

⁵² Затв. постановою КМУ від 21.08.2019 № 800. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-п>.

- ✓ Надайте свої пропозиції до плану підвищення кваліфікації для затвердження педагогічною радою закладу освіти.
- ✓ Якщо заклад, де ви проходили навчання, має ліцензію на підвищення кваліфікації або провадить освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою, документ не потребує окремого підтвердження.
- ✓ В іншому разі — подайте клопотання про визнання результатів підвищення до педагогічної ради вашого закладу освіти впродовж місяця після завершення навчання.

Водночас слід уникати недобросовісних надавачів послуг із підвищення кваліфікації. Що має насторожити?

- Відсутність сайту в закладу, який пропонує підвищення кваліфікації, інформації про засновників, форму власності та підпорядкування.
- Погана комунікація (на ваші дзвінки чи листи з запитаннями не відповідають, грубіянять).
- Із програми підвищення кваліфікації неможливо з'ясувати інформацію про її розробника, назву, мету, напрям, зміст, тривалість у годинах та/або в кредитах ЄКТС, форму (форми) підвищення кваліфікації, перелік компетентностей, що вдосконалюватимуться/набуватимуться (загальні, фахові тощо)⁵³.
- Нереалістичні строки (30 годин / 1 кредит ЄКТС за три дні та ін.): час навчання не має перевищувати шість годин на день. Отже, для опанування програми в обсязі одного кредиту ЄКТС необхідний принаймні один тиждень.
- Зміна правил гри: захід було заявлено як тренінг, під час навчання це раптом виявляється майстер-клас, круглий стіл тощо.
- Інформація в сертифікаті не відповідає результатам навчання, які було заявлено в програмі.

⁵³ Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Частина друга статті 51.

Використані джерела

1. Workshop “Academic Writing with Integrity: Best Practices for Success” by Robert Arthur Cote (Kyiv, SAIUP), February 22–24, 2019.
2. Амеліна К. У шкільний підручник з хімії вставили «народні лайфхаки» із сайту Асоціації пенсіонерів / ЛІГА.life. URL: <https://tinyurl.com/zffbzhnv>.
3. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова КМУ від 21.08.2019 № 800. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-п>.
4. Лист Інституту модернізації змісту освіти від 22.10.2020 № 22.1/10-2631. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/78645/.
5. Николаев Є. Плагиат = порушення авторських прав? / Інформаційний бюлетень «Академічна доброчесність». 2019. № 2. URL: <https://academiq.org.ua/novyny/akademichna-dobrochesnist-infobulletin-2/>.
6. Освітнянський скандал! Як фейки про лікування раку содою потрапили до підручника з хімії? URL: <https://fb.watch/4OGCiiALX0/>.
7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
8. Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти : Наказ МОНмолодьспорту від 13.04.2011 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-11>.
9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
10. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.
11. Терехова Л. Наукова конференція: підготовка і участь: вебінар / Мала академія наук України. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QZL_u7UHCq8.
12. Титаренко М. Мотиваційний лист у конкурсі-захисті / Мала академія наук України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QVJsx8x4h0M>.
13. Щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти : Лист МОН від 04.03.2020 № 1/9-141. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/71473/.
14. Щороку галузь книговидавництва в Україні втрачає \$30 млн через піратство — Батуревич / Громадське радіо. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/rankova-hvylya/shchoroku-haluz-knyhovydavnytstva-v-ukraini-vtrachaie-30-mln-cherez-piratstvo-baturevych>.
15. Яценко Н. Закарпатський поет Андрій Любка розповів про почуття, прозу та невдалі спроби зізнатися в коханні / Закарпаття онлайн Beta. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/78679-Zakarpatskyi-poet-Andrii-Liubka-rozpoviv-pro-pochuttia-prozu-ta-nevdali-sproby-ziznatysia-v-kokhanni>.

Розділ 5. Набуття учнями компетентностей з академічної доброчесності

Юлія Бреус

Ми переконані, що будь-яка школа ставить собі за мету сприяти формуванню в учнів компетентностей з академічної доброчесності. У цьому розділі читачі зможуть знайти відповіді на ті можливі запитання, які виникають у процесі досягнення саме цієї мети. Які вікові особливості потрібно знати, працюючи над формуванням етичної поведінки та усвідомленням учнями принципів академічної доброчесності? Як залучити батьків до розбудови культури академічної доброчесності серед учнів? На що звернути увагу, включаючи питання з академічної доброчесності до уроків з різних предметів? Чи, може, варто проводити окремі уроки на цю тему? І що робити, якщо все-таки сталося порушення учнями правил академічної доброчесності?

Кодекс етики для учнів

Кодекс етики (поведінки) учнів — це узгоджені правила поведінки, що регулюють особливості взаємодії учнів з іншими учасниками освітнього процесу. Він може стати помічником та орієнтиром для учнів, коли потрібно прийняти рішення, як діяти у схожих ситуаціях.

Такий кодекс (на відміну від Положення про академічну доброчесність, про яке йдеться в Розділі 2) не обов'язково затверджувати педагогічною радою школи. Розробка учнівського кодексу етики — той крок, з якого можна почати, коли ставимо собі за мету формування в учнів компетентностей з академічної доброчесності. Адже такий кодекс дає розуміння, яка поведінка учнів у школі є бажаною та прийнятною з точки зору етики.

Розробка автентичного та значущого Кодексу поведінки учнів має стати спільним надбанням шкільної спільноти. Як зробити процес його розробки максимально ефективним? Спочатку варто розробити проєкт кодексу. Для цього слід сформувати робочу групу, до складу якої включити представників всіх учасників освітнього процесу: керівника школи, вчителів, батьків, учнів. Звісно, голос учнів тут має бути ключовим, проте потрібно врахувати думку абсолютно всіх. Обов'язковим етапом розробки і прийняття Кодексу етики для учнів школи має стати його загальне обговорення, внесення пропозицій чи голосування за певні його положення. У сучасних умовах це можна робити як на спеціально організованих зустрічах, так і шляхом оприлюднення інформації на сайті чи офіційних сторінках школи в соціальних мережах.

Наведемо базові цінності, на основі яких школа може розробити власні положення Кодексу етики для учнів.

Приклади базових цінностей, які можна включити до Кодексу етики для учнів⁵⁴

Будьте чесними

Намагайтеся робити так, щоб ваші слова не розходилися з діями.

Не бійтеся говорити правду і визнавати свої помилки. Робити помилки – це нормально, на них ми вчимося і стаємо кращими.

Довіряйте іншим

Не бійтеся обмінюватися думками та інформацією у шкільному середовищі, пропонувати нові ідеї. Довіра дозволяє нам співпрацювати й не боятися того, що нашу роботу хтось вкраде чи наша репутація погіршиться.

Поважайте інших

Поважати інших людей часто означає говорити їм правду, дотримуватися власних обіцянок, не слухати і тим більше не поширювати про них чутки.

Поважайте думки інших, навіть якщо вони відрізняються від ваших. Поважайте власність інших, у тому числі інтелектуальну.

Будьте справедливими

Не робіть іншим того, чого б ви не хотіли для себе. Поважайте гідність кожного незалежно від його віросповідання, соціального статусу, особливостей зовнішності тощо.

Будьте відважними

Намагайтеся бути відданими якісному та сумлінному навчання і заохочувати до такого навчання своїх друзів.

Будьте відповідальними

Почніть із себе. Кожен особисто вкладається в чесну роботу, водночас заохочуйте інших діяти чесно.

Уявіть себе таким/такою, яким/якою ви будете пишатися собою через десять років. Запам'ятайте цей образ. Використайте можливості, які вам дає школа. Вони допоможуть вам досягти успіху в майбутньому і стати такими, якими ви себе уявили.

⁵⁴ Розроблено на основі: Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Пер. з англ. / За ред. Тедді Фішман. Університет Клемсон, 1999. 39 с.

Нижче подано орієнтовний перелік правил етичної поведінки та принципів академічної доброчесності, які можна включити до Кодексу етики для учнів і яких вони повинні дотримуватися:

- бути уважними на уроках, якісно виконувати поставлені вчителем завдання;
- не порушувати визначені/встановлені вчителем правила при співпраці з іншими учнями;
- не списувати домашнє завдання і не дозволяти іншим списувати власне домашнє завдання;
- перевіряти джерела для використання інформації;
- не перефразувати та не цитувати без належних посилань роботи як в електронному, так і в паперовому вигляді;
- говорити правду про свої здобутки та результати навчання;
- поважати думки інших, аргументувати власну точку зору під час обговорень;
- допомагати учням, вчителям чи іншим працівникам школи, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- не принижувати самому і не сприяти приниженню гідності учасників освітнього процесу іншими;
- не використовувати родинні зв'язки та не просити інших використовувати особисті зв'язки для отримання нечесної переваги у навчанні.

Правильно зробити не завжди просто. Іноді ви можете опинитися в ситуації, коли не знатимете, що робити. Але важливо пам'ятати про те, у що ви вірите, і прийняти таке рішення, щоб не зрадити себе, стикаючись із важкими ситуаціями.

Як навчати учнів обходитися без звичних повсякденних порушень правил академічної доброчесності?

Доброчесність — це про комплексність і послідовність. Не можна дітям чи підліткам сказати, як потрібно діяти, і очікувати безапеляційного виконання таких настанов чи прохань.

Працюючи над формуванням етичної поведінки та усвідомленням учнями принципів академічної доброчесності, потрібно враховувати психологічні особливості їхнього віку (провідну діяльність, особистісно значущих для них людей тощо).

Для учнів 6–10 років провідною діяльністю є навчальна. Значущими людьми в їхньому житті є батьки та перший вчитель. У цьому віці стає характерним новий тип стосунків з дорослими. Такі стосунки опосередковуються завданням («дитина — дорослий — завдання»).

Також новою для дітей цього віку є навчальна діяльність (за Д. Ельконіним)⁵⁵: діти не лише здобувають нові знання, але й вчать їх засвоювати. Саме тому вкрай важливо показати учням, як потрібно навчатися, дотримуючись принципів академічної доброчесності.

Головне завдання засвоєння цінностей академічної доброчесності цього періоду, за Н. Шліхтою та І. Шліхтою, — ознайомити учнів із моральними аспектами академічної доброчесності⁵⁶.

Для цього вікового періоду важливо:

- пояснити основні положення академічної доброчесності в ігровій формі;
- розповісти, що вважається порушенням академічної доброчесності, які наслідки можуть бути;
- чітко окреслити основні правила поведінки учнів із дотримання академічної доброчесності у навчальній діяльності;
- батькам та вчителям демонструвати на прикладі власної поведінки дотримання принципів академічної доброчесності.

Для учнів 10–15 років провідною діяльністю є спілкування, основними значущими людьми є однолітки та друзі. Як показують дослідження Д. Ельконіна⁵⁷, в цей час формуються здатність учнів до рефлексії, самооцінка, критичне ставлення до оточення, «дорослість», самостійність, підпорядкування нормам колективного життя.

Головне завдання засвоєння принципів академічної доброчесності цього періоду — «усвідомлення та прийняття учнем цінності академічної доброчесності»⁵⁸.

⁵⁵ Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. М. : Педагогика, 1989. 560 с.

⁵⁶ Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. К., 2019. С 22. URL: <https://saiup.org.ua/resursy/metodychni-vkazivky-dlya-vchyteliv-vyhovuyemo-akademichnu-dobrochesnist-v-shkoli/>.

⁵⁷ Эльконин Д. Б. Указ. соч.

⁵⁸ Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі...

Для цього вікового періоду важливо:

- обговорити разом з учнями основні правила етичної поведінки, надати їм можливість висловити власну думку без небезпеки отримати негативну оцінку;
- щоразу пояснювати вимоги, пов'язані із завданням;
- поінформувати учнів про спектр наслідків порушення академічної доброчесності;
- на початку кожного навчального року нагадувати причини неприпустимості різних порушень академічної доброчесності;
- вчити учнів говорити «ні».

Для учнів 15–17 років провідна діяльність — навчально-професійна. Для цього віку характерне свідоме позитивне ставлення до навчання. Учням цікавіше вивчати ті предмети, які будуть потрібні в майбутньому, вони знову починають перейматися успішністю навчання. Від учнів цього віку можна почути про «непотрібні» предмети і небажання приділяти їм увагу.

Ключовою новацією цього віку є самовизначення, тобто «чітка орієнтація та визначення свого місця у дорослому світі»⁵⁹. Оскільки саме в цей період відбувається становлення цілісної особистості, школа має подбати про підготовку старшокласника до майбутньої трудової діяльності, життя в суспільстві, сімейного життя, заохочувати до саморозвитку⁶⁰. А це насамперед формування власного світогляду, цілісного Я-образу, свідомого та критичного ставлення до себе і до світу.

Головне завдання засвоєння принципів академічної доброчесності цього періоду, за Н. Шліхтою й І. Шліхтою, — «актуалізація академічної доброчесності у ціннісних ситуаціях; учні мають навчитися діяти на основі набутих знань і прийнятих цінностей»⁶¹.

Для цього вікового періоду важливо:

- долучити учнів до розбудови академічної доброчесності: залучити їх до розробки кодексу академічної доброчесності, організувати тематичні акції за ініціативою учнів, створити етичну комісію тощо;

⁵⁹ Кон И. С. Психология ранней юности : кн. для учителя. М. : Просвещение, 1989. 255 с.

⁶⁰ Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. К. : Академвидав, 2005. 360 с.

⁶¹ Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі...

- пояснити учням цінність набуття нових знань, академічних норм, яких необхідно дотримуватися, а також те, чому вони важливі;
- розвивати особисті якості, які підтримують відповідну поведінку;
- щоразу пояснювати вимоги, пов'язані із завданням;
- об'єктивно оцінювати результати навчання учнів, надавати зворотний зв'язок.

Не варто забувати, що **батьки** також є повноцінними учасниками освітнього процесу і мають значний вплив на поведінку учнів. Тому вони можуть бути партнерами школи в розбудові культури академічної доброчесності серед учнів. Для цього слід передусім налагодити комунікацію один з одним та узгодити свої дії. З боку вчителів варто було б допомогти батькам зрозуміти поняття академічної доброчесності, ознайомитися з прикладами академічно доброчесної поведінки та з можливостями розвитку в дітей тих якостей, які позитивно впливатимуть на прояв бажаної поведінки. Можна організувати батьківські збори, присвячені цій темі, зробити окрему сторінку на сайті школи чи рубрику в соціальних мережах на офіційних сторінках, психологічній службі організувати батьківський клуб, поширити інфографіку тощо.

Звісно, універсальних правил про те, як виховувати дітей, не існує. Кожна дитина унікальна. Проте варто виділити основні моменти, які можуть сприяти формуванню у дітей цінностей академічної доброчесності.

На думку Т. Титаренко, Л. Лепіхової, батьки впливають на виховання дітей шляхом⁶²:

- вибору схвальних і осуджувальних типів поведінки;
- послідовності в дотриманні дисципліни.

Саме тому вкрай важливими є два моменти: ефективна комунікація з дітьми (відвертість, емпатія, відсутність страху у дітей звернутися до дорослих тощо) та послідовність у дотриманні будь-яких обіцянок і визначених правил.

Чого варто **уникати** батькам під час спілкування з дітьми:

- порівняння з іншими («Ти такий самий / така сама, як...»; «А от Олена та Іван впоралися з цим завданням краще»);
- «ти»-висловлювання («Ти мене соромиш перед вчителями!»);

⁶² Титаренко Т. М., Лепіхова Л. А. Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді : наук.-метод. посібник. К. : Міленіум, 2006. 204 с.

- ігнорування дітей чи результатів їхньої роботи («У мене немає часу, подумай сам»);
- жорсткого вияву критики («Це все неправильно, піди перероби»);
- негативної оцінки особистості дитини («Який ти ледар!»);
- нав'язування дитині свого бачення чи варіантів дій («А ти візьми, і скажи...», На твоєму місці я б...»);
- нетерпимості до помилок дитини («І знову ти за своє! Скільки це триватиме?»);
- використання фраз «повинності» без пояснення причин такої поведінки та можливості дітям впливати на рішення («Ти повинен...», «Ти зобов'язаний...»).

Що варто **робити**:

- Коли ви хвалите дитину, підкреслюйте дії, які перебувають під її контролем. Хвалити краще не за вроджені якості чи здібності («Який ти розумний»), а за зусилля («Який ти молодець! Ти так старанно виконав це завдання!»).
- Будьте прикладом тієї поведінки, якої очікуєте від дітей.
- Розвивайте самостійність дітей у всіх сферах повсякденного життя. Так діти переноситимуть почуття відповідальності і на навчання.
- Займайтеся спільною діяльністю з дітьми, але не виконуйте завдання за них.
- Давайте можливість дітям робити помилки, обговорюйте їх, допомагайте їм зробити висновки.
- Визнавайте власні помилки і в разі потреби попросіть вибачення у дитини.
- Підтримуйте дитину в будь-якій ситуації, але залишайтеся об'єктивними: якщо дитина в чомусь помиляється, варто це сказати.

Багато інших цінних порад про спілкування батьків з дітьми є в роботах Світлани Ройз, зокрема у книзі «Практичне дитинознавство. Продовжуємо розмову»⁶³.

⁶³ Ройз С. Практичне дитинознавство. Продовжуємо розмову. Київ : Ніка-Центр, 2021. 384 с.

Включення питань академічної доброчесності до уроків з різних предметів

Проведення окремих уроків з академічної доброчесності не є метою будь-якого вчителя. Скоріше, бажаним результатом буде опанування учнями цінностей академічної доброчесності та дотримання цих цінностей у їхній поведінці. Саме тому доцільно організувати навчальний процес із дотриманням кількох принципів.

Навчання не заради оцінок

Якщо учні мають **лише** оцінки, щоб виміряти свої здобутки, то порушення принципів академічної доброчесності часто є виправданою стратегією для подолання системи. Якщо учнів також винагороджують за сміливість, працьовитість, рішучість і повагу до однокласників, то вони бачать і розуміють, що **процес навчання** є набагато важливішим.

Тут варто сказати ще про один важливий момент. Для того щоб це працювало, вчителя теж не мають оцінювати лише за успішністю учнів. Про це згадує Марія Марковська в одній зі своїх статей: «У вчителя не має бути стимулу натягувати оцінки або виправляти роботи учнів»⁶⁴.

«Нечесна» поведінка є навчальним моментом

Правило починає працювати тоді, коли його порушили. Про це варто пам'ятати, коли вчитель помічає факт порушення академічної доброчесності. Діти перевіряють правила на міцність. Завдання вчителів — продемонструвати послідовність і неготовність заплющувати очі на таку ситуацію, навіть якщо це щось досить дріб'язкове.

Така ситуація є слушною для того, щоб проаналізувати здобутий негативний досвід, допомогти учневі зрозуміти негативні наслідки такої поведінки, пояснити, які переваги у зворотній поведінці. Важливе правило — проводити такі розмови індивідуально: не варто на прикладі одного учня повчати всіх.

Використовуйте цитати, щоб розпочати змістовні розмови

Відомі цитати можна використовувати для початку бесіди. Це спонукає учнів замислитися над темами, пов'язаними з доброчесністю, моральним розвитком та іншими установками. Вчитель початкової школи Стів Рейфман використовує «цитату дня» як позитивну ранкову зарядку у своїх третіх та четвертих класах.

⁶⁴ Марковська М. Як виховати учнів доброчесними. Рекомендації для шкіл та батьків. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-vyhovaty-uchniv-dobrochesnymy-rekomendatsiyi-dlya-shkil-ta-batktiv>.

У своїй книзі «Змінювати життя дітей по одній цитаті за раз»⁶⁵ Рейфман дає підказки вчителям щодо того, як залучати учнів до роздумів. Кожна сторінка книги містить надихаючу цитату та відповідний набір «точок розмови», котрі можна використовувати як довідку під час обговорення цитат з дітьми. Автор пропонує, наприклад, працювати з книгою як зі своєрідним календарем — два-три рази на тиждень обирати якісь цитати та обговорювати їх. Крім того, автор наводить рекомендовані питання, які можна використати для обговорення. Ось деякі з них:

- Опишіть, як ви можете використовувати значення цієї цитати, щоб допомогти іншим.
- Опишіть будь-яку гру слів чи образну мову, яку ви помітили в цій цитаті.
- Опишіть як пряме, так і переносне значення цієї цитати.
- Опишіть, як ця цитата може допомогти вам ефективніше взаємодіяти з іншими людьми.
- Чи бачите ви цю цитату якимось чином пов'язаною з вашим майбутнім? Якщо так, то опишіть як.

На прикладі роботи з цитатами вчитель може сам продемонструвати, як правильно їх використовувати, як правильно «користуватися» чужими думками.

Допоможіть учням повірити в себе

Коли молодь навчається вірити в себе, нечесність і неповага вже не мають особливого сенсу. Життя з чесністю стає способом життя. Вчителі допомагають учням повірити в себе тим, що:

- допомагають учням знайти позитивні моменти у складних завданнях і набути впевненості в їх виконанні;
- демонструють послідовність своїх рішень та дій, справедливість в оцінюванні;
- виявляють прихильність до учнів та готовність віддавати їм свій час;
- ставляться безкорисливо і з прийняттям до людей, відмінних від них самих;
- здатні долати перешкоди і показувати учням, що успіх можливий.

⁶⁵ Reifman S. Changing Kids' Lives One Quote At A Time: 121 Inspirational Sayings To Build Character In Children. 2012.

Чи доцільно присвятити цій темі окремий урок?

Якщо є потреба провести окремі уроки, присвячені темі академічної доброчесності, такі конспекти можна знайти в роботах Н. Шліхти та І. Шліхти⁶⁶.

Проте варто пам'ятати, що виховання академічної доброчесності, як і будь-якої моральної цінності, відбувається поступово, не лише на конкретних уроках. Учні, як, в принципі, і будь-яка людина, дуже не люблять, коли їх «виховують». Але це не суперечить тій ідеї, що мають бути певні правила, якими керуються у своїй діяльності і учні, і вчителі чи інші співробітники школи. Ці правила засвоюються постійно та послідовно, і один урок, присвячений темі академічної доброчесності, може лише приблизити до бажаної цілі, але не забезпечить її досягнення.

Саме тому з метою виховання академічної доброчесності в учнів бажано, щоб кожен вчитель на своєму уроці ставив собі за мету:

- **Роз'яснювати вимоги та правила.** Очікувати від учнів певної поведінки можна лише в тому випадку, якщо правила кожному відомі та зрозумілі. Що таке академічна доброчесність? Що вважається її порушенням? Які наслідки її порушення? Яка відповідальність кожного за порушення академічної доброчесності? Це ті питання, які вчитель має обговорити зі своїми учнями. Рекомендуємо кожному вчителю на початку навчального року обговорювати з учнями правила роботи. Залежно від їхнього віку, це можна зробити в ігровій або більш академічній формі. Це дозволить прояснити очікування один від одного, основні вимоги вчителя і бажану поведінку учнів.
- **Демонструвати дотримання принципів академічної доброчесності.** Лише демонстрація дорослими у своїй поведінці дотримання принципів академічної доброчесності сприятиме закріпленню такої поведінки в учнів. Так, недотримання людьми прийнятих норм поведінки провокує їхнє оточення теж забути про правила.
- **Підтримувати в учнів бажану поведінку.** В учнів, особливо молодших класів, ще не сформувалася внутрішня мотивація (детальніше це питання розглядається в Розділі 7). Саме тому так важливо вчителям відмічати і хвалити учнів, які виявляють дотримання культури академічної доброчесності під час навчання (не списують і не використовують шпаргалок чи інших підказок під час форм контролю, з повагою ставляться до інших думок тощо), тим самим підтримувати і мотивувати учнів до

⁶⁶ Шліхта Н., Шліхта І. Методичні вказівки для вчителів та зошит «Виховуємо академічну доброчесність в школі» (оновлена версія). URL: <https://saiup.org.ua/resursy/metodychni-vkazivky-dlya-vchyteliv-vyhovuyemo-akademichnu-dobrochesnist-v-shkoli/>.

прояву бажаної поведінки. При цьому не обов'язково щоразу наголошувати на тому, що той чи інший вчинок учня — це приклад академічної доброчесності. **Підтримуйте і хваліть за чесність, доброту, повагу до інших, відповідальність, самостійність тощо.**

Особливості дотримання правил академічної доброчесності під час проведення освітніх заходів у дистанційній формі

Наведені нижче рекомендації розроблено на основі практичного досвіду проведення освітніх заходів у дистанційній формі. Значну частину з них можна застосовувати й під час звичайного навчання у приміщенні школи.

Зверніть увагу на процес

- Учнівське життя в наші дні сповнене безлічі спокус, які відволікають від виконання завдання. Запобігайте нечесності, допомагаючи учням в управлінні часом.
- Уникайте встановлення занадто коротких строків виконання завдань, особливо якщо йдеться про великі за обсягом роботи.
- Щодо великих робіт передбачайте проміжні терміни для певних етапів⁶⁷.
- Попросіть зробити усну доповідь і сплануйте обговорення завдання, а не лише здачу завдання в електронному чи паперовому варіантах.

Будьте обережні із завданнями

- Переконайтеся, що вони пов'язані з темами уроків, мають чіткі інструкції.
- Не провокуйте на списування. Задавайте посильні обсяги письмових робіт відповідно до можливостей учнів та встановлених термінів⁶⁸. Щороку змінюйте завдання.
- Проведіть на уроці обговорення завдання. Включіть запитання, що захоплюють до аналізу і не вимагають простого повторення фактів.

⁶⁷ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності : лист МОН від 23.10.2018 № 1/9-650. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-pidtrimati-akademichnu-dobrochesnist-v-universiteti-mon-rozrobilo-ta-nadislalo-na-zvo-rekomendaciyi-z-akademichnoyi-dobrochesnosti>.

⁶⁸ Марковська М. Як виховати учнів доброчесними...

- Формуйте завдання так, щоб не було звідки списати. Розробляйте нестандартні, творчі завдання, оновлюйте їх щорічно⁶⁹.
- Використовуйте різні цифрові інструменти, елементи гейміфікації, щоб завдання було більш захопливим для учнів.

Заохочуйте метанавчання

- Запитуйте в учнів, чого вони навчилися, виконуючи це завдання. Це один із найкращих способів наголосити на навчанні як на процесі.

Вбудуйте співпрацю в оцінку (детальніше в Розділі 7)

- Поясніть учням різницю між правомірним обговоренням завдання або отриманням допомоги в чомусь складному, з одного боку, і фактичним проханням когось іншого виконати роботу за вас або копіюванням іншої роботи — з іншого боку.
- Якщо ви плануєте, що учні мають працювати разом, вбудуйте співпрацю у свою стратегію оцінювання, організуйте групову роботу учнів над завданнями та ретельну перевірку робіт одне одного.

Підтримка контролю знань

- Переконайтеся, що всі учні мають доступ до навчальних матеріалів у легко доступному місці — можливо, в Google Classroom. Ці матеріали можуть включати типові завдання попередніх років, необхідну літературу тощо.
- Демістифікуйте процес контролю знань: проведіть більше тестів, заспокойте учнів і спробуйте застерегти їх від думки «Все залежить від цього».

Інші речі, які можуть зробити вчителі

Було б великою помилкою сказати, що нечесність притаманна лише учням. Ви можете подати гарний приклад своїм учням завдяки власній академічній доброчесності.

Детальніше ви можете про це почитати в Розділі 4.

⁶⁹ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти...

Відповідальність учнів за порушення правил академічної доброчесності

Першим кроком школи за порушення правил академічної поведінки має стати **попередження**. Це хороша нагода для того, щоб ще раз показати учневі, що є академічно доброчесною поведінкою, а що вважається порушенням і які можуть бути наслідки.

Крім того, вчителі мають запитати самі себе, а що було зроблено чи не зроблено, що учні списували, неправильно цитували джерела, намагалися підробити дані тощо.

Якщо ж доведено неодноразове порушення учнем правил академічної доброчесності, варто на це звернути увагу. Санкції за такі порушення мають дисциплінувати учнів і мотивувати до подальшого розвитку, а не викликати лише страх і стрес. Аби санкція за порушення була дієвою і сприяла формуванню у школі середовища академічної доброчесності, вона має відповідати декільком принципам.

1. Принцип зрозумілості

Чинні вимоги щодо дотримання норм академічної доброчесності, як і наслідки їх порушення, мають бути відомі всім учасникам освітнього процесу. Це можна визначити в кодексі академічної доброчесності в школі і, наприклад, розмістити його на сайті закладу в загальному доступі; візуалізувати в різноманітній інфографіці, яку вчитель може розмістити в класі; пояснити на прикладах на уроках; закріпити на тематичних акціях, ініційованих учнями тощо.

2. Принцип справедливості

Санкція за порушення норм академічної доброчесності має бути лише в тому випадку, якщо такий факт було доведено.

3. Принцип рівності

Санкції за порушення норм академічної доброчесності мають стосуватися абсолютно всіх учасників освітнього процесу. Єдине, на що варто зважати: санкції за одні й ті самі порушення для учнів молодших класів мають бути м'якшими, ніж для учнів старших класів. На цьому наголошується в Методичних рекомендаціях для закладів вищої освіти з підтримки академічної доброчесності⁷⁰, але ця ідея має бути цілком адаптованою і для середньої школи.

⁷⁰ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти...

4. Принцип послідовності

Якщо факт порушення академічної доброчесності доведено, то має бути відповідна санкція. Нехай за перше, не надто серйозне порушення такою санкцією буде обговорення випадку в класі, винесення усного попередження. Звісно, як уже йшлося раніше, про такі наслідки має бути відомо всім завчасно, а не тоді, коли стало відомо про порушення. Проте часто є спокуса «пробачити на перший раз», «зробити лише попередження» та ін. Пам'ятайте: правило ніколи не працюватиме, якщо не буде послідовності в його дотриманні. Якщо за порушення настає відповідальність, то так і має бути. Інакше на це правило надалі ніхто не звертатиме увагу.

Часто буває, що порушення правил академічної доброчесності пов'язане з недостатнім знанням потрібної інформації. Проте, на жаль, «випадкове» порушення академічної доброчесності може призвести до таких самих наслідків, як і «умисне».

Ось декілька рекомендацій для учнів, які допоможуть уникнути випадкових порушень:

- Дізнайтеся, що таке порушення академічної доброчесності. Якщо ви сумніваєтеся або щось залишилося незрозумілим, запитайте свого вчителя, яка поведінка є доречною.
- Приділіть достатньо часу виконанню завдання та підготовці до іспитів. Коли ви чекаєте до останньої хвилини, щоб написати роботу або вивчити іспит, ви відчуваєте більший стрес і більшу спокусу порушити принципи академічної доброчесності.
- Спілкуйтеся з іншими учнями, яких ви вважаєте високоетичними. Це допомагає мати коло друзів чи однодумців, які заохочують чесну поведінку.

Як варіант, коли потрібно прийняти рішення, як діяти, можна ставити собі такі запитання:

- Чи суперечить це правилам школи?
- Яким був би світ, якби це робили всі?
- Чи був би я збентежений, якби про це дізнались мої батьки чи бабусі, дідусі, вчителі?
- Як би я почувався, якби хтось зробив те саме зі мною?
- Якою людиною я хочу бути? Чи характерна ця поведінка для такої людини?

Використані джерела

1. Reifman S. Changing Kids' Lives One Quote At A Time: 121 Inspirational Sayings To Build Character In Children. 2012.
2. Кон И. С. Психология ранней юности : кн. для учителя. М. : Просвещение, 1989. 255 с.
3. Марковська М. Як виховати учнів доброчесними. Рекомендації для шкіл та батьків. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-vyhovaty-uchniv-dobrochesnymy-rekomendatsiyi-dlya-shkil-ta-batkiiv>.
4. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності : лист МОН від 23.10.2018 № 1/9-650. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-pidtrimati-akademichnu-dobrochesnist-v-universiteti-mon-rozrobilo-ta-nadislalo-na-zvo-rekomendaciyi-z-akademichnoyi-dobrochesnosti>.
5. Ройз С. Практичне дитинознавство. Продовжуємо розмову. Київ : Ніка-Центр, 2021. 384 с.
6. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. К. : Академвидав, 2005. 360 с.
7. Титаренко Т. М., Лепіхова Л. А. Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді : наук.-метод. посібник. К. : Міленіум, 2006. 204 с.
8. Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Пер. з англ. / За ред. Тедді Фішман. Університет Клемсон, 1999. 39 с. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Integ-Values-Ukr.pdf>.
9. Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. Київ, 2019. URL: <https://saiup.org.ua/resursy/metodychni-vkazivky-dlya-vchyteliv-vyhovuyemo-akademichnu-dobrochesnist-v-shkoli/>.
10. Шліхта Н., Шліхта І. Методичні вказівки для вчителів та зошит «Виховуємо академічну доброчесність в школі» (оновлена версія). URL: <https://saiup.org.ua/resursy/metodychni-vkazivky-dlya-vchyteliv-vyhovuyemo-akademichnu-dobrochesnist-v-shkoli/>.
11. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. М. : Педагогика, 1989. 560 с.

Розділ 6. Доброчесність в оцінюванні результатів навчання учнів

Євген Ніколаєв

Чимало дослідників вважає, що оцінювання посідає центральне місце у навчальному процесі. Більшість завдань виконуються учнями саме тому, що вони підлягають оцінці, отже, оцінювання мотивує до навчання. Оцінками активно цікавляться батьки, оцінки є темою розмов усередині родин. Ретельно продумане, якісно проведене оцінювання допомагає процесу навчання. Якщо ж в оцінюванні виникають проблеми, вони так само негативно відбиваються на всіх учасниках освітнього процесу. В цьому розділі ми поговоримо про те, як учителю зробити оцінювання результатів роботи учнів якісним і доброчесним.

Чому оцінювання важливе?

Оцінювання результатів навчання і набутих компетентностей учнів посідає ключове і водночас суперечливе місце в освітньому процесі, адже воно має багато граней:

- процес оцінювання у навчанні є одним із методів навчання;
- методи і шкали оцінювання не існують самі собою, а залежать від змісту матеріалу, що викладається, від методів та цілей навчання;
- оцінювання мотивує учня до майбутньої діяльності та засвідчує результативність його попередніх зусиль;
- оцінювання, отже, надає учням важливу інформацію про їхні освітні здобутки;
- так само оцінювання є джерелом важливої інформації для вчителя: чи всі учні встигають засвоїти необхідний матеріал? Чи потрібно повторити якісь питання? Чи слід рухатися далі у швидшому або повільнішому темпі?
- оцінювання визначає «справжню» освітню програму: не буде великим перебільшенням сказати, що учні вивчають зараз тільки те, що оцінюватиметься в майбутньому. Згадаймо одинадцятикласників, які приділяють особливу увагу предметам, з яких планують складати ЗНО, і можуть ігнорувати інші дисципліни освітньої програми;

- результати деяких процедур оцінювання впливають на подальшу освітню траєкторію учня;
- результати оцінювання — одна з основних тем комунікації між вчителями, учнями та батьками або особами, які їх замінюють;
- результати оцінювання учнів враховуються адміністрацією закладу освіти при оцінці результатів роботи вчителя.

Коли на один інструмент покладається настільки багато якісно різних функцій, слід очікувати, що деякі з цих функцій він виконуватиме ефективно, інші — неефективно, а третім банально заважатиме.

У результаті виникає чимало прикрих ситуацій, коли оцінювання викликає відчуття несправедливості, стає інструментом маніпуляції учасниками освітнього процесу, способом покарання учнів або тиску на учнів та вчителів. Назвемо **кілька найтипівіших проблем, пов'язаних з оцінюванням.**

- Недостатня інформативність та аргументованість результату оцінювання. Якщо учень отримує оцінку за 12-бальною шкалою без супровідного пояснення, він може суб'єктивно вважати таку оцінку гарною чи поганою, однак не знатиме, що саме в завданні він зробив правильно, а над чим варто ще попрацювати.
- Оцінювання не результатів навчання, а інших чинників чи дій (таких як особистість учня, його поведінка, зовнішній вигляд, запізнення на урок, охайність ведення зошита чи щоденника, відступ «правильної» кількості клітинок на аркуші, участь у громадських заходах школи тощо).
- Недоброчесне виконання завдань (несамостійність, списування, використання збірників «ГДЗ» — готових домашніх завдань тощо), що сприяє отриманню незаслужених оцінок.
- Перебільшення значущості окремих етапів оцінювання: іноді має місце налаштування вчителями учнів та, подеколи, їхніх батьків на те, що державна підсумкова атестація наприкінці четвертого та дев'ятого класів є надважливим етапом здобуття освіти, до якого слід готуватися чи не за півроку, тоді як насправді ДПА в цих класах відбувається у формі коротких за часом контрольних робіт із двох-трьох предметів.
- Використання оцінок не за призначенням. Яскравий приклад — рейтингування шкіл за результатами ЗНО їхніх випускників.
- Оцінювання є неефективним марнуванням часу, коли воно забирає зусилля вчителя, але не дає учневі та його близьким чесної інформації про освітні здобутки.

- Інфляція оцінок — систематичне виставлення всім учням або їх значній частині більш високих оцінок, ніж ті, що відповідають їхнім результатам навчання. Внаслідок цього учні та їхні батьки отримують спотворене, неправдиве уявлення про результати навчання.

Більшість із цих ситуацій або самі є недоброчесними, або сприяють виникненню інших порушень академічної доброчесності. Як школі та вчителю досягати більш чесного і справедливого оцінювання результатів навчання учнів?

Кейс № 9

— У класі моєї подруги учням, які претендували на роль відмінника, класний керівник олівцем робила позначки в журналі, щоб інші вчителі не ставили їм оцінку нижче «10».

— Н., 9 клас

Цінності у доброчесному оцінюванні

Розбудова ефективних і справедливих практик оцінювання учнів має спиратися на ключові цінності академічної доброчесності, такі як⁷¹:

- **довіра**, коли очікування від учнів завчасно та відкрито пояснюються, процес оцінювання є прозорим і зрозумілим;
- **чесність**, коли надаються зворотний зв'язок і пояснення, чому оцінка така, а не інша;
- **справедливість**, коли встановлені правила оцінювання послідовно, своєчасно і рівною мірою застосовуються щодо виконаних завдань кожного учня;
- **повага**, коли учні та вчителі комунікують у відкритій та коректній формі, прислухаються один до одного, визнають право іншого на власну думку;
- **відповідальність**, коли кожна сторона освітнього процесу докладає належних зусиль до того, щоб навчання було ефективним;
- **відвага**, коли учасники освітнього процесу відкрито виступають проти несправедливих дій, зокрема під час оцінювання.

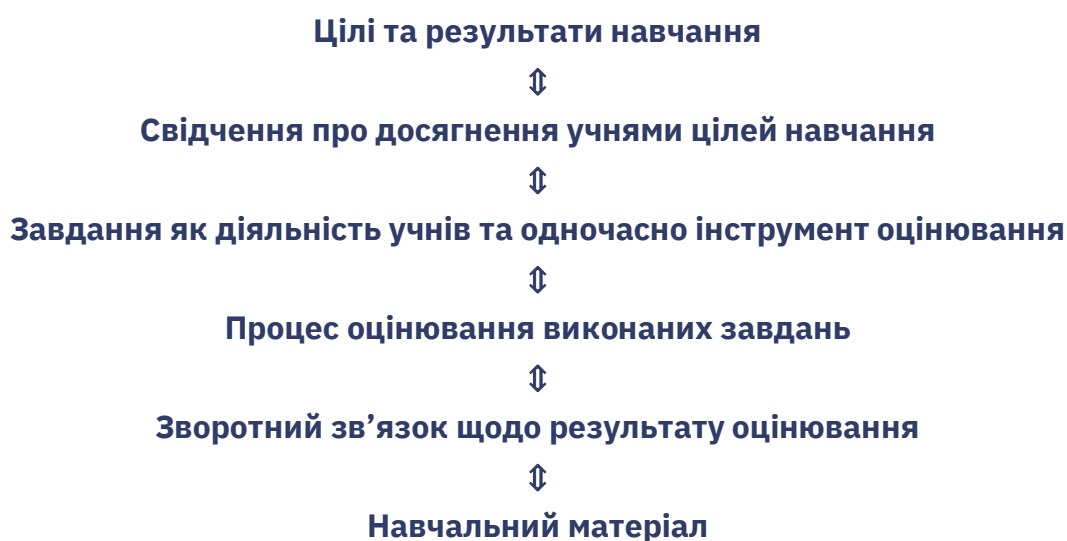
⁷¹ Укладено на основі: International Center for Academic Integrity (ICAI). The Fundamental Values of Academic Integrity. 3rd ed., 2021. URL: <https://www.academicintegrity.org/fundamental-values/>.

Оцінювання як зв'язок між елементами освітньої діяльності

Сучасний підхід до визначення змісту навчання починається зі встановлення цілей: які компетентності мають опанувати учні за результатами навчання у школі загалом і за підсумками вивчення певної дисципліни зокрема? Залежно від відповідей на це запитання формується зміст освітньої програми.

Концепція конструктивного узгодження елементів навчання⁷² деталізує цей підхід. Згідно з цією концепцією, на початку вчитель має визначити **цілі** вивчення дисципліни. Далі вчителю слід відповісти на запитання, які **дії** учнів **свідчитимуть** про те, що учні досягли цих цілей: що учні мають у підсумку зробити, продемонструвати, засвідчити тощо? Ці бажані дії учнів учитель перетворює на **завдання**, які учні мають виконати. **Оцінювання** виконаних завдань надає учителю та учням відповіді одночасно на два запитання. Перше: чи досягли учні поставлених цілей і якою **мірою**? Друге — **зворотний зв'язок**: учні мають отримати інформацію про те, що їм вдалося краще, а що гірше, яким був їхній поступ у досягненні необхідних цілей, на що їм слід звернути додаткову увагу в подальшому навчанні. Що цікаво, в цій концепції конкретний матеріал навчальної дисципліни обіймає останнє, а не перше місце. **Матеріал** дисципліни добирається та опрацьовується під час навчання так, щоб учні навчилися виконувати ті завдання, які свідчитимуть про досягнення ними визначених на початку цілей вивчення дисципліни, які й є основними **результатами навчання**.

Отже, логіка приблизно така:

⁷² Dee Fink L. A Self-Directed Guide to Designing Courses for Significant Learning. URL: <https://tinyurl.com/zmschsm>.

Очевидно, цей підхід краще виявляє себе у масштабі повної річної чи семестрової дистанції опанування певної дисципліни. Однак учителю слід докласти зусиль до того, щоб основні взаємопов'язані лінії — від цілей через завдання до матеріалу дисципліни і в зворотному напрямі — не «губилися» й на дистанції одного-двох уроків чи одного-двох тижнів роботи. Основа для досягнення цього — завжди при виборі кожного завдання прив'язувати його до встановлених цілей і результатів навчання дисципліни загалом, а також надавати учням коментарі за результатами поточного оцінювання виконаних завдань. Тут варто пам'ятати, що оцінка за 12-бальною шкалою часто не є самодостатнім обсягом зворотного зв'язку, який мають одержати учні. Своєю чергою, на зворотний зв'язок спирається **формувальне оцінювання**, сферу застосування якого у школі слід розширювати відповідно до затверджених критеріїв якості освітньої діяльності закладу освіти⁷³.

Основні характеристики різних інструментів оцінювання

Критерії виставлення оцінок залежать від типів завдань, себто від обраних інструментів оцінювання. Дослідники⁷⁴ виділяють кілька важливих характеристик будь-якого інструмента оцінювання.

- **Валідність:** інструмент здатен оцінити те, що він має оцінювати, а не щось інше. Наприклад, тести з варіантами відповідей зазвичай не є валідним інструментом оцінювання практичних навичок або вміння аргументувати власну думку.
- **Надійність:** виконане завдання має отримувати однакову або подібну оцінку незалежно від того, хто і коли його перевіряє. Тобто різні вчителі мають оцінювати завдання подібним чином, а також один і той самий вчитель повинен подібно оцінити завдання зараз і, скажімо, за кілька років. Наприклад, тести множинного вибору та стандартні математичні задачі зазвичай характеризуються надійністю, тоді як ця характеристика менш властива написанню творчого есе.

⁷³ Методика оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти під час інституційного аудиту : затв. наказом ДСЯО від 09.01.2020 № 01-11/1. Додаток 2, критерії 2.1.2 і 2.2.2. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN061777>.

⁷⁴ Bloxham S., Boyd P. Developing Effective Assessment in Higher Education: a practical guide. Berkshire: Open University Press, 2007. 260 p.; Nijveld B. The usability of assessment: Using the utility formula to select a method of assessment [MOOC lecture]. / Stabel K., van Herpen S. et al. Assessment in Higher Education: Professional Development for Teachers. Coursera. <https://www.coursera.org/learn/assessment-higher-education>.

- **Економність:** виконання завдання і його перевірка мають потребувати в учнів та вчителів слушного, а не зовеликого часу. Цей показник відносний: іноді вчитель має достатньо часу для перевірки есе, інколи — ні. Та все одно есе менш «економні» за перевірку тестів, перевіряти есе дещо складніше. Надання зворотного зв'язку зазвичай не економне, бо потребує додаткового часу та зусиль.
- **Продуктивність:** ефективні завдання та їх оцінювання мають заохочувати до глибокого, вдумливого, ретельного навчання. Завдання, що легко виконуються шляхом списування, не відповідають цьому критерію.
- **Рівність можливостей:** якщо учень об'єктивно не може виконувати певний тип завдань, їх слід адаптувати так, щоб учень мав змогу якнайкраще розкрити власні здібності. Наприклад, учні з дислексією мають складнощі з читанням і можуть припускатися великої кількості орфографічних помилок на письмі. Таким учням варто добирати завдання інших типів. Учням, які пропустили кілька занять, слід надати можливість надолужити матеріал.
- **Прозорість:** інформація про правила оцінювання має бути чіткою, зрозумілою і доступною всім учасникам освітнього процесу. Недостатньо обмежитися інформацією про те, що оцінки виставляються за 12-бальною шкалою. Учні мають розуміти, за демонстрацію яких результатів навчання вони отримають певний бал.

«Ідеальних» завдань та інструментів оцінювання, однаково «гарних» за всіма наведеними параметрами одночасно, не існує. Наприклад, тестами зручно перевіряти опанування базових знань із теми. Перевірити складніші аналітичні компетентності за допомогою тестових питань також можливо, однак підготовка таких тестів є складною роботою, що потребує спеціальних знань з тестології і тому не має покладатися на вчителя. Підготовка PowerPoint-презентації розвиває і демонструє навички учнів комплексно, однак до такого завдання складно сформулювати однозначну схему оцінювання. Крім того, оцінювання не є всеохопним, воно перевіряє лише ту частину здобутих компетентностей, яку можна продемонструвати і виміряти.

Тому, всупереч поширеній думці, не існує «об'єктивних» інструментів оцінювання і власне об'єктивного оцінювання. Коректніше говорити про те, що вчитель може застосовувати різні інструменти чи методи оцінювання, які у певній конкретній ситуації більшою (чи меншою) мірою відповідають певним суб'єктивно бажаним параметрам.

Кейс № 10

— У школі я говорила з учителем світової літератури на філософські теми, а не про саму літературу. Мій старший брат теж у нього навчався, тож він знав, що в нас у сім'ї всі відмінники. Загалом у нас були хороші стосунки, тож у якомусь із семестрів у мене не виявилось жодної оцінки: він просто поставив мені «12», не запитуючи нічого.

Чи було мені комфортно тоді? Певно, так. Але це точно несправедливо, й зараз я нічого з курсу літератури не згадаю. Крім того, після цього дуже важко потрапляти в інше середовище, де вже не дивляться на те, хто ти, а ставлять оцінки незалежно від імені.

— В., 1-й курс університету

Що означає автономія вчителя в оцінюванні з точки зору доброчесності?

Визначаючи методи і критерії оцінювання результатів навчання, вчитель діє в межах, встановлених законодавством. Так, при оцінюванні навчальних досягнень учнів не можна застосовувати іншу шкалу, ніж 12-бальна⁷⁵. Державні стандарти середньої освіти⁷⁶ визначають результати навчання, яких мають досягти учні, і встановлюють орієнтири для оцінювання цих результатів. Низка наказів МОН України⁷⁷ деталізує і роз'яснює вимоги державних стандартів середньої освіти щодо порядку оцінювання учнів.

⁷⁵ Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти : Наказ МОН і Академії педагогічних наук України від 04.09.2000 № 428/48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0428290-00#Text>; Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти : Наказ МОН від 21.08.2013 № 1222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1222729-13#Text>.

⁷⁶ Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затв. постановою КМУ від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>; Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою КМУ від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>; Державний стандарт базової середньої освіти : затв. постановою КМУ від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.

⁷⁷ Накази МОН [від 05.05.2008 № 371](#); [від 21.08.2013 № 1222](#); [від 13.07.2021 № 813](#); Наказ МОНмолодьспорту [від 13.04.2011 № 329](#).

При проведенні інституційного аудиту запроваджена в школі система оцінювання здобувачів освіти аналізується за такими критеріями:

- наявність відкритої, прозорої та зрозумілої для здобувачів освіти системи оцінювання їхніх навчальних досягнень;
- застосування внутрішнього моніторингу, що передбачає систематичне відстеження та коригування результатів навчання кожного здобувача освіти;
- спрямованість системи оцінювання на формування у здобувачів освіти відповідальності за результати свого навчання, здатності до самооцінювання.

З Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом МОН від 09.01.2019 № 17

У цих нормативно закріплених межах вчитель самостійно визначає конкретні завдання учням, їхні типи та кількість, схеми оцінювання рівня їх виконання. Що тут варто взяти до уваги?

По-перше, завдання мають орієнтувати учнів на активну пізнавальну діяльність. Доцільно активніше застосовувати творчі завдання, як-от такі:

- проблемні питання, на які немає готової відповіді в підручнику чи інших джерелах: вони спрямовують учнів на творчу та аналітичну роботу, розвивають критичне мислення;
- підготовка презентацій, яка може розвивати комплекс різних компетентностей учня, якщо вчитель визначить набір критеріїв, яким має відповідати презентація⁷⁸;
- дослідницькі завдання, проєкти;

⁷⁸ Одним із критеріїв має бути наявність у презентації посилань на всі використані джерела і правильне їх цитування (дослівні запозичення фрагментів тексту слід брати в лапки; те, що не взято в лапки, має бути або особистими думками автора, або ретельно перефразованим матеріалом джерела; перефразування означає скорочення тексту джерела і зміну його граматичної структури). Інші критерії наведено в публікації: <https://www.businesslaw.org.ua/вимоги-до-презентацій/>. Врахуйте, що ця публікація призначена для використання студентами старших курсів, тому вимоги до презентацій учнів мають бути суттєво коротшими і дещо простішими.

- тематичні творчі есе, відправною точкою до написання яких є визначення вчителем переліку конкретних запитань та підходів (наприклад, порівняти дві протилежні точки зору, аргументовано заперечити наведену у Вікіпедії інформацію з певного питання тощо), що їх має застосувати учень у власній роботі.

Натомість націлювати учнів на механічне відтворення тексту підручника (не обов'язково навіть на його запам'ятовування!) у сучасному світі вже не достатньо. Також слід мінімізувати завдання, що підштовхують учнів до недоброчесного навчання:

- реферати, що готуються шляхом компіляції інформації з різних джерел;
- вправи зі збірників готових домашніх завдань;
- занадто об'ємні завдання, на належне виконання яких учні не мають достатньо часу;
- запитання винятково на знання фактів або теорій (відповіді на них майже напевно буде списано);
- домашні завдання, виконання яких зазвичай потребує значної допомоги близьких осіб учня.

При розробці завдань вчителю варто давати собі відповідь приблизно на такі запитання:

- Чого я хочу, щоб учні досягли при виконанні цього завдання?
- Яким чином це завдання зацікавлює, мотивує учня?
- Чи виконуватиметься це завдання чесно?
- Чи матимуть учні достатньо часу та інших ресурсів, необхідних їм для належного виконання завдання?

- Чи маю я чітку схему оцінювання цього завдання? Чи знають про неї учні і чи вважають її справедливою?
- Чи є завдання валідним? Тобто чи перевіряє воно саме те, що я хочу перевірити, а не щось інше?
- Чи враховує завдання особливі освітні потреби, що їх можуть мати окремі учні?

Вимоги до оцінювання результатів навчання повинні визначатися з урахуванням компетентнісного підходу до навчання.

Оцінювання має ґрунтуватися на позитивному підході, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учня.

Розроблення, оприлюднення та інформування про критерії оцінювання роблять процес оцінювання прозорим і зрозумілим для всіх учасників освітнього процесу.

Система оцінювання навчальних досягнень учнів повинна:

- мати у своїй основі чіткі та зрозумілі вимоги до навчальних результатів;
- дозволяти гарантовано досягти і перевищити ці результати;
- заохочувати учнів до вибору різних моделей досягнення результату без ризику отримати за це негативну оцінку;
- розвивати в учнів впевненість у власних здібностях і можливостях;
- використовувати самооцінювання і взаємооцінювання як важливий елемент навчальної діяльності.

Система оцінювання неможлива без інформування учнів про критерії оцінювання та розуміння того, як і за що їх оцінюють.

Абетка для директора. 2019. С. 87.

По-друге, «наявність відкритої, прозорої і зрозумілої для здобувачів освіти системи оцінювання їх навчальних досягнень» є одним із критеріїв оцінювання освітніх та управлінських процесів закладу освіти під час інституційного аудиту⁷⁹. Критерії оцінювання завдань, отже, мають бути відомі та зрозумілі учням. Тут слід віднайти баланс і розробити схему оцінювання завдань. Вона може мати вигляд таблиці з двома стовпчиками: 1) опис характеристик виконаного завдання, 2) відповідна оцінка за 12-бальною шкалою. Однак такі схеми або будуть дуже загальними (на кшталт «відмінне виконання завдання — 12 балів»), або детальнішими, але різними для різних предметів, у різних вчителів і навіть для різних типів завдань з одного предмета в одного вчителя. Надто узагаль-

⁷⁹ Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОН від 09.01.2019 № 17. П. 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>.

нена схема оцінювання не є ані валідною, ані надійною шкалою. Розробка ж окремих деталізованих схем оцінювання до кожного типу завдання потребує великого обсягу роботи (є «неекономною»). Такі схеми ризикують заплутати і вчителів, і учнів, можуть виявитися недостатньо гнучкими щодо конкретних завдань і так само часто не позбавлені суб'єктивної складової. Напевно, оптимальним буде застосування схем оцінювання із «середнім» рівнем деталізації: розробляється окрема схема для кожної дисципліни, тоді як особливості оцінювання конкретного завдання вчитель обговорює з учнями усно.

Серед критеріїв, які визначають оцінку, не повинні бути попередні успіхи учня в навчанні. Тут можна зробити помилку «підтвердженого упередження», коли сьогоднішня робота учня оцінюється не сама по собі, а в контексті якості виконання ним попередніх завдань. Не слід оцінювати нічого іншого, окрім виконаних завдань. Оцінюється не учень чи його особистість, а винятково результати освітньої діяльності.

Свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти визначено Законом України «Про освіту» як одне з порушень академічної доброчесності.

По-третє, пам'ятайте, що у 12-бальній системі оцінювання немає негативних оцінок. Один, два чи три бали — це не «двійка» чи «незадовільно» за традиційною п'ятибальною шкалою, а мінімальний (однак позитивний!) рівень демонстрації освітніх здобутків учнів. Повідомляйте цю інформацію учням та їхнім батькам. Некоректно казати, що низький бал нібито є «поганою» оцінкою.

По-четверте, не перевантажуйте учнів домашніми завданнями. «У 1 класі домашнє завдання не задається»⁸⁰. Учням початкової школи на «вихідні, святкові та канікулярні дні домашнє завдання не задається»⁸¹. Ці норми є прямою заборороною. Учням старших класів домашні завдання «не рекомендується задавати на канікули, на вихідні та святкові дні»⁸². «Тривалість виконання завдань для самопідготовки учнів у позанавчальний час не рекомендується більше 1 години у 3—5 класах та 1,5 години у 6—9 класах, 2 години — у 10—11(12) класах. Учням 1—2 класів не рекомендуються обов'язкові завдання для самопідготовки у позанавчальний час»⁸³.

⁸⁰ Методичні рекомендації щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи : затв. наказом МОН від 07.12.2018 № 1362. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1362729-18>.

⁸¹ Там само.

⁸² Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів : Лист МОН від 29.10.2007 № 1/9-651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-651290-07#Text>.

⁸³ Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОЗ від 25.09.2020 № 2205. П. 6 розділу V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1111-20>.

З урахуванням чеснот відповідальності, поваги та чесності ці законодавчі вимоги означають, що учні першого класу не мають отримувати від вчителя обов'язкових, «бажаних для виконання» або «записаних на аркуші окремо від щоденника» тощо домашніх завдань. Чимало досліджень свідчать, що в молодшій школі учні, які не виконують домашніх завдань, навчаються так само добре, як і ті, хто працює над додатковими завданнями вдома⁸⁴.

Також слід дотримуватися встановлених вимог щодо обсягу домашніх завдань і в старших класах.

Під час дистанційного навчання в умовах карантинних обмежень навантаження на організм і нервову систему вчителів та учнів зростає, тому в такій ситуації слід ще уважніше ставитися до змісту завдань і намагатися зменшувати їхню кількість та обсяг.

Використані джерела

1. Bloxham S., Boyd P. Developing Effective Assessment in Higher Education: a practical guide. Berkshire: Open University Press, 2007. 260 p.
2. Dee Fink L. A Self-Directed Guide to Designing Courses for Significant Learning. URL: <https://tinyurl.com/zmschsm>.
3. International Center for Academic Integrity (ICAI). The Fundamental Values of Academic Integrity. 3rd ed., 2021. URL: <https://academicintegrity.org/resources/fundamental-values>.
4. Nijveld B. The usability of assessment: Using the utility formula to select a method of assessment [MOOC lecture] / Stabel K., van Herpen S. et al. Assessment in Higher Education: Professional Development for Teachers. Coursera. URL: <https://www.coursera.org/learn/assessment-higher-education>.
5. Terada Y. What's the Right Amount of Homework? URL: <https://www.edutopia.org/article/whats-right-amount-homework>.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затв. постановою КМУ від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
7. Державний стандарт базової середньої освіти : затв. постановою КМУ від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>.
8. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою КМУ від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>.
9. Методика оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти під час інституційного аудиту : затв. наказом ДСЯО від 09.01.2020 № 01-11/1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN061777>.

⁸⁴ Див. посилання на низку досліджень, наприклад, у: Terada Y. What's the Right Amount of Homework? URL: <https://www.edutopia.org/article/whats-right-amount-homework>.

10. Методичні рекомендації щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи : затв. наказом МОН від 07.12.2018 № 1362. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1362729-18>.
11. Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОН від 09.01.2019 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19>.
12. Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти : Наказ МОН і Академії педагогічних наук України від 04.09.2000 № 428/48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0428290-00>.
13. Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти : Наказ МОН від 05.05.2008 № 371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0371290-08>.
14. Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти : Наказ МОНмолодьспорту від 13.04.2011 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-11>.
15. Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти : Наказ МОН від 05.05.2008 № 371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0371290-08>.
16. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти : Наказ МОН від 13.07.2021 № 813. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/60f/538/89c/60f53889c15b9988843949.pdf>.
17. Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти : Наказ МОН від 21.08.2013 № 1222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1222729-13>.
18. Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів : Лист МОН від 29.10.2007 № 1/9-651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-651290-07>.
19. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти : затв. наказом МОЗ від 25.09.2020 № 2205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1111-20>.

Розділ 7. Складніші питання академічної доброчесності в освітньому процесі

Любов Терехова

Академічне письмо у школі. Чи не забагато ми хочемо від дітей?

Академічне письмо в розумінні багатьох людей звучить як щось, що має стосунок винятково до університетського рівня освіти. Водночас для виконання навчальних завдань у вищій школі люди мають **вже вміти** писати академічні тексти і лише вдосконалювати вміння, а отже, ці навички слід формувати раніше. Фахівці освітнього ресурсу Understood передбачають, що учні 11–13 років повинні вміти шукати інформацію, в тому числі в мережі, правильно цитувати, писати невеликі дослідницькі тексти, формулювати аргументи та контраргументи⁸⁵. Школярі, починаючи з 14 років, можуть писати більш складні тексти з різних предметів (природничі дисципліни, правознавство, економіка, людина і світ, література), уміти використовувати інформацію з кількох джерел без плагіювання тощо⁸⁶. Відповідно до вітчизняних освітніх стандартів, набуття мовленнєвих, комунікативних, дослідницьких компетентностей неможливе без уміння викладати свої думки усно та обстоювати власну позицію письмово.

Вимоги Державного стандарту базової загальної середньої освіти чітко вказують, що розвиток компетентностей учнів неможливий без дослідницької діяльності. Наприклад, компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій включають⁸⁷:

- формування наукового світогляду;
- здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи;
- набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації;

⁸⁵ Writing skills: What to expect at different ages / Understood. URL: <https://www.understood.org/en/learning-thinking-differences/signs-symptoms/age-by-age-learning-skills/writing-skills-what-to-expect-at-different-ages>.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Державний стандарт базової середньої освіти : затв. постановою КМУ від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>.

- розуміння змін, зумовлених людською діяльністю, та відповідальність за її наслідки.

Перераховане вище прямо вказує саме на дослідницьку компетентність і формування етики дослідника.

Дослідницька компетентність визначається Стандартом спеціалізованої освіти наукового спрямування як «здатність здобувача освіти виконувати дослідницькі навчальні завдання, здійснювати дослідницьку діяльність, спрямовану на одержання нових знань та/або пошук шляхів їх застосування...»⁸⁸. Досить часто педагоги обирають спосіб розвитку дослідницької компетентності у своїх учнів через стимулювання їх до участі в конкурсах, турнірах та олімпіадах. У багатьох інтелектуальних змаганнях учнів підводять нерозвинені навички академічного письма: написання звіту про дослідження, проєктної заявки, тексту дослідницької роботи є тими завданнями, що викликають найбільше труднощів. Справді, якщо учні звикли писати тільки твори на уроках мови та літератури і не можуть міркувати письмово про фізику, перелаштуватися буде складно. Саме тому слід навчати академічного письма цілеспрямовано в різних предметах — не тільки гуманітарного блоку, а й під час уроків природничого спрямування. Так само варто знайомити з правилами цитування, розглядати питання етичних норм, відповідальності вчених за проведення досліджень (наслідків фабрикації, фальсифікації даних).

Кейс № 11 «Академічне письмо у викладанні природничих дисциплін»

— Викладаючи хімію й біологію, я також пропоную учням написання есе, бо все частіше спостерігаю, що багато здобувачів освіти мають убогий словниковий запас, не дотримуються логіки викладу матеріалу, не вміють користуватися першоджерелами... Написання невеличкого тексту викликає інтерес. Єдине, що потрібно, — це актуальна тема. Наприклад, у 7 класі з теми «Вода» загадую написати есе з точки зору біолога, географа, хіміка. Наприкінці уроку виникає жваве обговорення, тобто рефлексію над темою ініціюють вже учні, а не вчитель.

— Людмила Гулак, с. Первомаївка, Херсонська обл.

⁸⁸ Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування : затв. наказом МОН від 16.10.2019 № 1303. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-osviti-naukovogo-spryamuvannya>.

Корисно розглядати питання того, як саме знання про певне явище стало науковим фактом, як змінилися вимоги до етики дослідження, тож можливі теми для аргументативних есе⁸⁹ такі:

- питання вівісекції (розтину живого тіла) та його ролі в розвитку медицини;
- використання тварин у дослідах;
- колоніалістські геноциди як наслідки епохи Великих географічних відкриттів;
- (не-)етичність експериментів Павлова.

Важливо, щоб читачем цих есе був не тільки вчитель: слід виділити час для спільного обговорення.

Фахівці, які викладають академічне письмо, наприклад, Роберт Коте⁹⁰, обстоюють ефективність групової роботи для розвитку навичок академічного письма. Важливо розробити критерії для його якісного оцінювання і влаштувати групи взаємного рецензування учнями їхніх текстів, своєрідні «читацькі клуби» з розвитку академічного письма. Якісне оцінювання не передбачає виставлення балів, лише словесне (усне або письмове) вираження побажань до тексту. Таке оцінювання може бути анонімним, краще запропонувати учням схему для нього: можна роздати надруковані шаблони з тезами, які можна використати для аналізу есе (Табл. 4).

Важливо навчити учнів критикувати з повагою та гідністю — не людину, а саме аргументи й текст. Лише надаючи та отримуючи якісний зворотний зв'язок, учні вдосконалять навички академічного письма. Безумовно, приклад гідного ставлення та конструктивної критики учні мають перейняти від вчителя.

Завдання знайти наукові джерела за певною темою та оформити список джерел⁹¹, укласти анотований огляд літератури⁹² (можна тематику залишити на вибір учня) — корисна вправа незалежно від того, працює учень над дослідженням у конкретний момент часу чи ні. Тоді праця над окремою проблемою чи над проектом буде даватися легше. Це завдання може бути вмонтовано у вивчення

⁸⁹ Томахів М. Як написати аргументативне есе? / Ініціатива «Academic IQ». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3c9pDxOkiJQ&t=33s>.

⁹⁰ Workshop “Academic Writing with Integrity: Best Practices for Success” by Robert Arthur Cote (Kyiv, SAIUP), February, 22–24, 2019.

⁹¹ Чуканова С. Оформлення списків джерел. Цитування та посилання. Короткі поради / Ініціатива «Academic IQ». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=u4zVfStfpPs>.

⁹² Запропонуйте учням переглянути відеорекомендацію, як виконувати такі завдання. Вони точно оцінять відсилки до Гаррі Поттера: Романцова Б. Написання огляду літератури. Короткі поради / Ініціатива «Academic IQ». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sIqONKWg2Vc&t=1s>.

всіх предметів, починаючи з 7 класу, оскільки саме з цього періоду можна успішно сформувати навички академічного письма, а пізніше важко надолужити втрачений час⁹³.

Таблиця 4. Приклад шаблону для оцінювання есе

Структура тексту чітка й логічна
Структура тексту потребує удосконалення
Структура тексту занадто вільна

Аргументи зрозумілі й обґрунтовані
Аргументи розмиті, потребують уточнення
Аргументи потребують суттєвого доопрацювання

Стиль есе науковий
Стиль есе ближчий до публіцистичного
Стиль есе художній

Текст граматично правильний
Текст потребує більш ретельного редагування
Текст потребує дуже ретельного редагування

Графа додаткових коментарів та побажань

Якщо учень працює з керівником над завданням у межах конкурсних змагань, науковий керівник передусім має вивчити разом з учнем вимоги, які висувують організатори до тексту, проєкту чи іншого виду роботи. Ці вимоги зазвичай викладено в офіційно затверджених правилах змагання. Педагогу слід переконатися, що учень розуміє принципи цитування, однак у жодному разі не слід писати роботу за учня, а пропонувати тільки редагування тексту (частинами і повністю). Якщо текст слабкий, має вади, слід обговорити його з учнем у форматі якісного зворотного зв'язку, порекомендувати, що покращити і насправді дати шанс і час його виправити. Якщо в закладі освіти кілька учнів працюють над до-

⁹³ Workshop “Academic Writing with Integrity: Best Practices for Success” by Robert Arthur Cote.

слідженнями, варто запропонувати їм об'єднатися в групу з розвитку академічного письма, щоб вони виступали рецензентами один для одного. Заняття такого типу слід вводити в програму гуртка з основ дослідницької діяльності, якщо він діє в закладі освіти. Поради щодо того, як коректно оформлювати цитування та посилання на літературу, можна знайти в матеріалі Unichек⁹⁴.

Підготовка учнів до участі в олімпіадах та конкурсах робіт дослідницького спрямування

Мотиваційна складова – основа доброчесності

Психологи розрізняють внутрішню й зовнішню мотивацію. Зовнішню мотивацію пояснюють як спонукання щось робити винятково через зовнішні чинники, «вигоди», які принесе виконання завдання: похвалу, винагороду, оцінки, престиж заохочення або й покарання тощо, тобто через чинники, що перебувають «за межами самого завдання»⁹⁵.

Внутрішня мотивація передбачає задоволення від самої діяльності, бажання займатися певною справою заради неї самої і не потребує зовнішніх стимулів⁹⁶. Така мотивація є кориснішою в аспекті стимулювання ефективного навчання, ніж заохочення⁹⁷. Цю різницю важливо розуміти, стимулюючи учнів брати участь у різноманітних інтелектуальних змаганнях.

Часто педагоги нехтують тим, щоб допомогти учням знайти внутрішню мотивацію, зосереджуючись винятково на очікуваних винагородах: «Якщо ти переможеш, отримаєш додаткові бали при вступі до університету⁹⁸, матимеш стипендію, додаткові оцінки з мого предмета, зможеш поїхати на олімпіаду за кордон». Можливо, так справді вдасться швидше вмовити людину, але в довгостроковій перспективі наведена тактика є згубною. Пропонуючи зовнішню мотивацію за справу, що може бути цікавою дитині сама по собі, ми пригнічуємо природне бажання дитини пізнавати, вважає освітянин Альві Кон⁹⁹. Орієнтуючись тільки на

⁹⁴ Найпопулярніші стилі цитування: їх використання та приклади / Unichек. URL: <https://unichек.com/ua/blog/najpopulyarnishi-stili-czitivannya-yih-vikoristnnya-ta-prikladi>.

⁹⁵ Кон А. Наказание наградой. Что не так со школьными оценками, системами мотивации, похвалой и прочими взятками. Москва : Манн, Иванов, и Фербер, 2017. С. 94, 388.

⁹⁶ Там само.

⁹⁷ Там само. С. 191.

⁹⁸ Цю пільгу вже скасовано для конкурсу-захисту, вона діє тільки для олімпіад з базових дисциплін. Чому внутрішня мотивація пріоритетніша, як допомогти дитині зрозуміти, для чого їй конкурс-захист, — див. відповіді на запитання щодо мотивації у вебінарі Л. Терехової: Нові правила конкурсу-захисту. Що треба знати? Наукова конференція: підготовка і участь / Мала академія наук України. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QZL_u7UHCq8&t=1130s.

⁹⁹ Кон А. Указ. соч. С. 191.

результат, людина починає менше уваги приділяти власне діяльності, виконує завдання більш недбало або взагалі втрачає інтерес до справи, якщо потік «вигод» припиняється¹⁰⁰.

Участь у конкурсах та олімпіадах може мати такі **позитивні ефекти**:

- нагода виконувати більш поглиблені завдання для здобувачів освіти, яким «тісно» в рамках основної програми;
- розвиток компетентностей;
- соціалізація;
- спосіб знайти друзів та однодумців, напрацювати корисні зв'язки.

Водночас це може **завдати шкоди**, якщо:

- учні не розуміють, навіщо їм це необхідно;
- вони перевантажені завданнями й участю в інших олімпіадах і познавчальних заходах;
- вони не мають інтересу до предмета чи теми, що пропонується керівником.

Орієнтація винятково на результат може бути руйнівною для самооцінки¹⁰¹, оскільки, не посівши призового місця, дитина може відчувати себе недостатньо розумною. Саме тому педагог повинен допомогти учневі відшукати внутрішню мотивацію.

Спонування до участі в конкурсах дослідницького спрямування чи олімпіадах має ґрунтуватися на пізнавальних інтересах здобувача освіти і турботі про його добробут. **Неприйнятними є**:

- підштовхування учнів до участі в змаганнях з корисливих мотивів, наприклад, тому що педагог прагне прискорити позачергову атестацію або керівництво закладу освіти воліє підвищити рейтинг своєї школи;
- реєстрування учнів на конкурси та олімпіади без їхнього відома;
- примушування до участі всупереч моральному чи фізичному стану дитини;
- тиск або шантаж зниженням оцінки;
- створення труднощів у навчанні за відмову від участі.

¹⁰⁰ Там само. С. 207.

¹⁰¹ Там само. С. 206—207.

Умови участі в конкурсах та олімпіадах і керівництва учасником:

- добровільність (як для здобувача освіти, так і для педагога);
- внутрішня мотивація до участі або керівництва;
- інтерес учня до теми, галузі знань;
- чітке усвідомлення правил змагання і вимог, які слід виконати;
- розрахунок власних сил, ресурсів та можливостей;
- опанування додаткових знань, необхідних для участі;
- готовність здобувача освіти, педагога, адміністрації закладу діяти академічно доброчесно у процесі підготовки, участі та/або організації заходу.

Кейс № 12 «Порушення правила згоди»

— Кілька разів учителі без дозволу учнів відправляли наші творчі роботи на заочні конкурси, іноді навіть робили їх самі й видавали за наші. Кінець року, нас нагороджують за участь у конкурсах і раптом називають ті, про які ми ніколи в житті не чули. Ми себе почували жахливо і ніяковіли одразу. Вчителі ж реагували так: «Чому ви такі дивні? Радійте! У вас зазвичай немає часу, а це лише на користь». Якщо нагородження проводилось в установі, яка проводила конкурс, ми відмовлялися туди їхати.

— Д., 11 клас

Специфіка наукового керівництва в середній школі

Науковий керівник – це педагог, який спрямовує дослідницько-експериментальну, інноваційну, винахідницьку, проєктну та іншу діяльність здобувача освіти. Іноді термін «науковий керівник» розуміють викривлено, надто буквально, так наче це обов'язково має бути людина з науковим ступенем. Ідеться більше про досвід, гнучкість і глобальність мислення, ніж про формальні ознаки. Саме тому практики, коли керівником роботи записують когось із науковим ступенем для уявної «статусності», хоч насправді з учнем працював шкільний вчитель, є недоброчесними і кваліфікуються як обман.

Іншими прикладами недоброчесності можуть бути:

- випадки «купівлі» або завантаження з Інтернету тексту готової роботи (обман і плагіат);
- спроби осучаснити дані або строки експерименту в старій роботі, що подавалася в попередні роки (фальсифікація), чи подати таку роботу без змін (плагіат, обман);
- намагання підкупити журі або предметну комісію, щоб дізнатися завдання заздалегідь, отримати преференції під час оцінювання (хабарництво).

Важливо, щоб стосунки керівника й учня були партнерськими, побудованими на взаємній повазі.

Роль наукового керівника

Запитання, які педагог має поставити собі: навіщо мені бути науковим керівником, чому я прагну, щоб мій учень взяв участь в олімпіаді, конкурсі, турнірі тощо? Чесна відповідь на ці запитання дозволить зрозуміти власну мотивацію:

- (1) Я хочу, щоб мій учень розвивався як особистість, реалізував свої мрії й таланти.
- (2) Мені цікаво знаходити нові форми викладання, нові способи пояснювати свій предмет.
- (3) Я прагну визнання. Якщо мій учень переможе, це означатиме, що я хороший педагог.
- (4) Мені б хотілося отримати премію, похвалу від керівництва тощо.
- (5) Мене примушує керівництво.

Варіанти відповіді педагога можуть бути й іншими. Якщо його відповіді ближче до перших двох відповідей, ідеться про внутрішню мотивацію, якщо до варіантів 3, 4 – про зовнішню.

Це не означає, що варіанти 3 і 4 чимось неправильні. Проте якщо педагог керується тільки зовнішньою мотивацією, є великий ризик того, що він почне сприймати учня винятково як інструмент для досягнення цілей. На таких умовах не вдасться збудувати фундамент поваги, необхідний для успішної співпраці. Педагогу слід розвивати внутрішню мотивацію в собі та сприяти, щоб учням теж вдалося її знайти.

Якщо педагог обрав відповідь № 5, це свідчить про порушення його академічної свободи. В такому разі від участі можна й треба відмовитися.

Як допомогти учням знайти внутрішню мотивацію для участі в додаткових активностях?

Насамперед учня чи ученицю варто запитати: «Що тобі цікаво?», «Що ти любиш робити?», «Який предмет найбільше подобається вивчати (це може бути не тільки шкільна програма, а й хобі)?» Залежно від відповідей, виявлених уподобань і схильностей можна допомогти дитині визначитися з галуззю досліджень, **запропонувати** взяти участь у певному інтелектуальному змаганні.

Пропозиція має включати пояснення того, чим корисна буде участь у цьому конкретному конкурсі. Акцент слід робити саме на компетентностях, навичках, які дасть участь, а не на обіцянках винагороди. Дослідження свідчать¹⁰², що і діти, й дорослі виконують завдання гірше, розраховуючи на винагороду, бо втрачають інтерес до самого процесу, починають обирати простіші варіанти виконання завдань та розв'язку задач, виконуючи тільки те, що вимагається, але не більше, не намагаються втілити нові ідеї, бояться ризикувати, починають прагнути лише швидкого результату. Крім того, розвивається залежність до повторюваності винагород.

Як це здійснити на практиці? Наприклад, якщо дитина мріє бути журналістом, можна разом із нею проаналізувати, які навички їй знадобляться, щоб зреалізуватися як професіоналу:

- вміння збирати й аналізувати великі обсяги інформації;
- вміння формулювати запитання до інтерв'ю та розшифровувати відповіді;
- вміння налагоджувати контакти;
- здатність критично мислити;
- вміння писати тексти;
- розуміння алгоритмів соцмереж тощо.

Наступний крок — зрозуміти, як можна опанувати все вищезазначене. Це можуть бути не тільки змагальні формати (наприклад, конкурс-захист МАН (причому в різних секціях, не слід обмежуватися журналістикою), конкурси есе), а й літні школи, конференції, різноманітні волонтерські програми і стажування тощо. У незмагальних форматах учням буде необхідне не керівництво як таке, а радше наставництво, щоб визначитися з найкращими пропозиціями.

¹⁰² Кон А. Указ. соч. С. 63—68, 89.

Кейс № 13 «Брак комунікації»

— Це трапалося ще тоді, коли я не знала про МАН: що це таке і з чим його їдять. Мені почали виїдати мізки дві вчительки, що це потрібно мені, а я дуже боялася чогось незвичного. Навіть не підозрювала, чому ці дві вчительки щодня питають — то одна, то інша. Тоді одній з них — пані N — я дала згоду, що братиму участь. Наступного дня до мене підходить інша — пані M — і каже: «Ти вчинила дуже негарно! Я не очікувала від тебе такого, і пані N вчинила по-свинськи!!!» Я була шокована, нічого не розуміла. Потім мене викликали до директора, а там були ці дві вчительки, у однієї — червоні очі, вона кричала на іншу, що це вона хотіла бути моїм науковим керівником та інші речі. У пані M почалася серйозна істерика, я благала її заспокоїтися і пояснити мені, що це все таке. Тоді вона сказала: «Знай, я більше ніколи до тебе нормально не буду ставитись, і не чекай хороших оцінок». На неї навіть нагримала директор за такі слова. Я після цього інциденту не хотіла й думати про МАН, але пані N надала мені на-снаги й мотивації, стала для мене не тільки хорошим науковим керівником, але й хорошим другом.

— 3., 11 клас

Алгоритм підготовки

На етапі, коли тип змагання обрано, важливо разом з підопічним скласти план підготовки, щоб уявляти кінцеві терміни кожного етапу та чітко їх окреслювати — скільки часу ви маєте на кожне з завдань.

I. Визначення галузі дослідження й теми проєкту

На цьому етапі слід зрозуміти, про що дитині буде цікаво читати і що досліджувати.

Який проєкт вона б хотіла виконати? Які ресурси будуть доступні (наприклад, якщо йдеться про дослідження з хімії — чи знайдете ви необхідне обладнання й реактиви для проведення дослідної частини)? Не варто нав'язувати тему. Під час бесіди можна визначити, як поєднати інтерес із тими знаннями, які вже має дитина. Щоб з'ясувати, що вивчають різні галузі знань, як учені проводять дослідження в різних науках, можна порекомендувати переглянути спеціалізовані курси на українських (Prometheus, EdEra) або світових освітніх онлайн-платформах (Coursera, EdEx, Khan Academy), науково-популярні й навчальні YouTube-ка-

нали: «Цікава наука»¹⁰³ «Довколаботаніка»¹⁰⁴, «Клятий раціоналіст»¹⁰⁵, «Твоя підпільна гуманітарка»¹⁰⁶, «TEDx Talks»¹⁰⁷, «Мала академія наук України»¹⁰⁸.

II. Пошук джерел та літератури за темою

Звичайно, варто навчити учня користуватися бібліотечним каталогом, пояснити концепцію ключових слів, але й бути свідомим того, що підлітки швидше скористаються пошуком онлайн. Керівник має пояснити, що є надійним і ненадійним джерелом (джерело, що не має автора, не надійне, тому надміру довіряти Вікіпедії і посилатися на неї не слід, так само як і на анонімні статті в Інтернеті). Текст книги, відсканований з оригіналу та оприлюднений в Інтернеті, може містити численні помилки, посилатися на нього також не варто, крім того, швидше за все, це є порушенням авторського права, крім випадків, коли правовласник дав на це згоду. Наприклад, повне академічне видання творів Лесі Українки¹⁰⁹ оприлюднено в електронному вигляді офіційно, тому є надійним джерелом. Керівник має пояснити, як працювати з джерелом, наголосити, що відразу слід розділяти цитати з джерела чи критики і власні думки; можна обрати формат, який дозволить відстежувати хід опрацювання літератури, наприклад, вести конспект опрацьованих джерел у гугл-документі чи папці спільного доступу з керівником, свої ідеї записувати іншим кольором або коментарями до документа.

III. Проведення дослідження, експерименту.

Написання звіту, дослідницької роботи

Дослідна/експериментальна частина планується залежно від можливостей і ресурсів учня. Якщо для проведення дослідів необхідне лабораторне обладнання, а заклад освіти його не має, можна попросити про допомогу ЗВО або науковій установі регіону. Це можуть зробити керівник закладу освіти, науковий керівник або й сам учень. Зазвичай дослідні частини університетів вітають дослідницькі прагнення школярів і радо йдуть назустріч у таких питаннях. Саме дослідження має виконувати учень під наглядом наукового керівника.

Музеї, архіви часто мають бібліотеки, в яких можна попрацювати, тому слід контактувати і з цими установами.

¹⁰³ Цікава наука // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/c/cikavanauka/featured>.

¹⁰⁴ Довколаботаніка // YouTube. URL: https://www.youtube.com/channel/UCG_6Zmdf8kvHcaH5zxmXRwQ.

¹⁰⁵ Клятий раціоналіст // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCioz7pLeEpBNrFfwHb2m-pA>.

¹⁰⁶ Твоя підпільна гуманітарка // YouTube. URL: https://www.youtube.com/channel/UCvDZ4ZSgzStOrGgOpFV_r-A.

¹⁰⁷ TEDx Talks // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCsT0YIqwnpJCM-mx7-gSA4Q>.

¹⁰⁸ Мала академія наук України // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/c/JASUkraine/playlists>.

¹⁰⁹ Повне видання творів Лесі Українки. 14 томів / Український інститут книги. 2021. URL: <https://book-institute.org.ua/uk/news/kategoriya-2/povne-vidannya-tvoriv-lesi-ukra-nki-14-tomiv>.

Корисні ресурси для пошуку джерел

Електронний каталог Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського¹¹⁰

Дозволить знайти й завантажити автореферати дисертацій, наукові статті українських фахових журналів, знайти описи книг, що стосуються тематики пошуку.

Електронна бібліотека «Україніка»

Ресурс Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Містить джерела з різних галузей знань: повнотекстові книги, журнали, рукописи, карти і навіть ноти.

Google Scholar (Гугл-академія)¹¹¹

Інструмент Google, що дозволить знайти в пошуковій системі саме наукові публікації (українські й закордонні), у тому числі відсортувати найновіші.

Електронна бібліотека «Культура України»¹¹²

Проект Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Містить оцифровані аналоги друкованих видань із культурології, мистецтвознавства, етнографії та творів мистецтва, зокрема велику колекцію книг про український модернізм та твори авторів «розстріляного відродження».

Academia.edu¹¹³

Соцмережа для науковців, куди вчені викладають власні оприлюднені статті, уривки книг, презентації доповідей на конференціях. Слід бути уважним, оскільки є платний контент, водночас можливості безкоштовної версії теж досить добрі.

Наукова діяльність — це передусім співпраця, тож слід орієнтувати учнів налагоджувати контакти, не соромитися просити про консультацію вчених, чії праці вони використовують у дослідженні. Багато вчених, викладачів активно ведуть блоги в соціальних мережах і не відмовляють, коли до них звертаються з питаннями.

¹¹⁰ URL: <https://tinyurl.com/nbuv-search>.

¹¹¹ URL: <https://scholar.google.com/>.

¹¹² URL: <https://elib.nlu.org.ua/>.

¹¹³ URL: <https://www.academia.edu/>.

IV. Презентація результатів дослідження

Як на кожному етапі співпраці учня і наукового керівника, на етапі презентації результатів педагог не може і не має виконувати роботу за учня. Доповідь, презентацію, допоміжні матеріали учень має готувати самостійно, роль педагога — консультативна й терапевтична.

У ході консультування важливо пояснити, як відбуватиметься презентація, знайти записи або фото змагань попередніх років, вебінари щодо підготовки до конкурсу або олімпіади, якщо такі є, або семінари організаторів з тьюторіалами підготовки¹¹⁴, спробувати допомогти поспілкуватися з тими, хто брав участь попереднього року. Доречно було б організувати групу з підготовки до публічних виступів, подібно до групи з взаємного рецензування для розвитку навичок академічного письма, щоб учні могли відчувати атмосферу. Можна порекомендувати, як краще структурувати доповідь, звернути увагу, чи правильно учні наголошують терміни і поняття, чи можуть вони пояснити значення слів, які використали. Якщо не можуть — краще переформулювати текст. Не варто примушувати учня завчати доповідь напам'ять: така презентація звучить дуже театральна. Якщо дитина хвилюється, цілком нормально, якщо вона прочитає текст доповіді (якщо інше не передбачено правилами). Слід прагнути до вільного володіння матеріалом дослідження: учень має чітко розуміти й уміти пояснити, що саме він досліджував, у чому його особистий внесок, які праці він прочитав, яких висновків дійшов. На ці запитання він повинен уміти відповісти в будь-якій послідовності.

Терапевтична роль керівника полягає в допомозі підготуватися до випробувань і впоратися з результатами — перемогою або поразкою. Під час публічних виступів перед великою аудиторією діти дуже хвилюються, тож доцільно навчити їх навичок самозаспокоєння та стресостійкості¹¹⁵, в жодному разі не тиснути й не вимагати тільки успішного результату (призового місця). Дитину слід орієнтувати на цінність її дослідження і докладених зусиль: «Головне — показати результат дослідження, як багато ти зробив/зробила», на можливості, які відкриває участь у заході: знайомство з новими друзями, нетворкінг тощо.

¹¹⁴ Наприклад, щодо конкурсу-захисту МАН є пояснення кожного з елементів змагання: Підготовка до III етапу: цикл вебінарів / Мала академія наук України: You-Tube-канал. URL: https://youtube.com/playlist?list=PLffzypciL6QI43eWhtdTkLb_gxSGOpLTx.

¹¹⁵ Як побороти страх публічних виступів? Рекомендації психологині Світлани Ройз / Мала академія наук України: You-Tube-канал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qTTex-uCSpY>.

Додаткові поточні оцінки учням з предметів, що виставляються не за результати навчання, а за громадську активність

Педагоги часто вважають, що за участь у додаткових активностях (олімпіадах, конкурсах, турнірах, конференціях, концертах) чи допомогу в їх організації учнів слід заохотити додатковими оцінками. Таке міркування, з одного боку, є цілком обґрунтованим: якщо за навчальні досягнення передбачено оцінки, то діти, які працюють понад обов'язкову програму, можуть претендувати на додаткові бали. З іншого боку, така практика може перерости в недоброчесність, якщо нею будуть зловживати або використовувати для поліпшення успішності з тих предметів, до яких захід не мав стосунку, чи «дарувати» оцінки всім, хто хоч якось доклався до участі.

Як реалізувати цю практику доброчесно?

Слід пам'ятати, що будь-яке оцінювання має спиратися на чіткі, прозорі критерії, які відомі здобувачам освіти і є у вільному доступі для ознайомлення. Педагог може побудувати свою систему оцінювання навчальних досягнень учнів на основі рамкових критеріїв, затверджених МОН України¹¹⁶. В «Абетці для директора»¹¹⁷ докладно розписано механізм і умови створення педагогом системи оцінювання до окремого курсу, предмета та інформування про неї; зокрема, вказано, що заклад освіти може використовувати альтернативні «методи оцінювання, які сприяють компетентнісному підходу»¹¹⁸. Автори рекомендацій із побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти пропонують як приклад методичку портфоліо¹¹⁹.

Громадську активність учнів може бути оцінено, якщо вона стосується розвитку компетентностей, передбачених в опануванні предмета, а систему оцінювання оформлено відповідним чином.

Приклади громадської активності, яку може бути додатково оцінено:

- Учні запровадили в школі систему сортування або компостування сміття, з'ясували, хто може переробляти відходи, налагодили необхідні домовленості й процеси. Така діяльність може бути відображена в їхніх портфоліо й переведена в поточні оцінки, наприклад, з екології, біології

¹¹⁶ Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти : Наказ МОНмолодьспорту від 13.04.2011 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-11>.

¹¹⁷ Абетка для директора. Київ, 2019. С. 87–89.

¹¹⁸ Там само. С. 91.

¹¹⁹ Там само.

або правознавства (якщо процес передбачав вивчення законодавства за темою й написання запитів про сприяння у встановленні сміттєзбірників або дозволів на їх встановлення до органів місцевої влади). Водночас слід чітко розуміти, які саме учні які завдання виконували, щоб оцінювання було справедливим.

- Учні виявили ініціативу, розробили сценарій і провели вечір до Дня Гідності та Свободи. Підготовка включала вивчення спогадів очевидців, документальних стрічок про Майдан, мистецьких, зокрема літературних творів, що осмислювали події того часу. Відповідно, додаткові поточні оцінки можна виставити з історії України, літератури, мистецтва, так само з чітким розумінням внеску кожного в групову роботу.
- Учні прослухали онлайн-курси, взяли участь у літній школі, семінарі чи тренінгу з певної галузі знань, про що мають відповідний сертифікат, достовірність якого може бути верифіковано.

Усі додаткові оцінки мають бути обґрунтованими, а практика їх виставлення — прозорою. Педагогам не можна маніпулювати цим інструментом, наприклад, обіцяти додаткові високі оцінки тільки за сам факт участі у шкільному етапі олімпіади чи різноманітних конкурсах, незалежно від якості проєктів чи есе, які учень подає на них.

Використані джерела

1. TEDx Talks // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCsT0YIqwnpJCM-mx7-gSA4Q>.
2. Workshop “Academic Writing with Integrity: Best Practices for Success” by Robert Arthur Cote (Kyiv, SAIUP), February 22–24, 2019.
3. Writing skills: What to expect at different ages / Understood. URL: <https://www.understood.org/en/learning-thinking-differences/signs-symptoms/age-by-age-learning-skills/writing-skills-what-to-expect-at-different-ages>.
4. Державний стандарт базової середньої освіти : затв. постановою КМУ від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>.
5. Довколаботаніка // YouTube. URL: https://www.youtube.com/channel/UCG_6Zmdf8kvHcaH5zxmXRwQ.
6. Клятий раціоналіст // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCioz7pLeEpBNrFfwHb2m-pA>.
7. Кон А. Наказание наградой. Что не так со школьными оценками, системами мотивации, похвалой и прочими взятками. Москва : Манн, Иванов, и Фербер, 2017. 560 с.
8. Мала академія наук України // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/c/JASUkraine>.

9. Найпопулярніші стилі цитування: їх використання та приклади / Unicheck. URL: <https://unicheck.com/ua/blog/najpopulyarnishi-stili-czitivannya-yih-vikoristnnya-ta-prikladi>.
10. Підготовка до III етапу: цикл вебінарів / Мала академія наук України: You-Tube-канал. URL: https://youtube.com/playlist?list=PLffzypciL6QI43eWhtdTkLb_gxSG0pLTx.
11. Повне видання творів Лесі Українки. 14 томів / Український інститут книги. 2021. URL: <https://book-institute.org.ua/uk/news/kategoriya-2/povne-vidannya-tvoriv-lesi-ukra-nki-14-tomiv>.
12. Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти : Наказ МОНмолодьспорту від 13.04.2011 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-11>.
13. Романцова Б. Написання огляду літератури. Короткі поради / Ініціатива «Academic IQ». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sIqONKWg2Vc&t=1s>.
14. Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування : затв. наказом МОН від 16.10.2019 № 1303. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-osviti-naukovogo-spryamuvannya>.
15. Твоя підпільна гуманітарка // YouTube. URL: https://www.youtube.com/channel/UCvDZ4ZSgzSt0rGgQpFV_r-A.
16. Терехова Л. Нові правила конкурсу-захисту. Що треба знати? Наукова конференція: підготовка і участь / Мала академія наук України. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QZL_u7UHCq8&t=1130s.
17. Томахів М. Як написати аргументативне есе? / Ініціатива «Academic IQ». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3c9pDxOkiJQ&t=33s>.
18. Цікава наука // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/c/cikavanauka/featured>.
19. Чуканова С. Оформлення списків джерел. Цитування та посилання. Короткі поради / Ініціатива «Academic IQ». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=u4zVfStfpPs>.
20. Як побороти страх публічних виступів? Рекомендації психологині Світлани Ройз / Мала академія наук України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qTTex-uCSpY>.

Додаткові інформаційні ресурси

Проект «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» — Academic IQ.
URL: <https://academiq.org.ua/>.

Аналітичний центр «ОсвітАналітика» Київського університету імені Бориса Грінченка. URL: <https://osvitanalyka.kubg.edu.ua/>.

Ініціатива Academic IQ

Вебінари проекту. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLZWbvfmp-Z9F8XajOzEGYwE-oHnxnxCZCZ>.

Короткі поради. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLZWbvfmp-Z9Gxz7BEKZKiQFFIsg6EH6vS>.

Академічна доброчесність / Газета «Завуч». 2021. № 3–4 (669–670). Спеціальний випуск. URL: <https://academiq.org.ua/novyny/spetsvypusk-shkilnogo-svitu/>.

Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. Київ, 2019. — <https://academiq.org.ua/resursy/metodychni-vkazivky-dlya-vchyteliv-vyhovuyemo-akademichnu-dobrochesnist-v-shkoli/>.

Шліхта Н., Шліхта І. Методичні вказівки для вчителів та зошит «Виховуємо академічну доброчесність в школі» (оновлена версія). URL: <https://academiq.org.ua/resursy/metodychni-vkazivky-dlya-vchyteliv-vyhovuyemo-akademichnu-dobrochesnist-v-shkoli/>.

Інфографіка для школярів (і не тільки) «Зрозуміло про академічну доброчесність». URL: <https://academiq.org.ua/resursy/zrozumilo-pro-akademichnu-dobrochesnist-infografika-dlya-shkolyariv/>.

Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності; Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. Лист МОН від 23.10.2018 р. № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>; ліпша верстка: https://drive.google.com/file/d/1IJtjefmfqO1uNCn4p9cT5g6_58h0Cxq9/view.

Конференція «Академічна доброчесність: практичний вимір». Київ, НаУКМА, 11-12.04.2019. Матеріали конференції: <https://saiup.org.ua/vebinari-akademichna-dobrochesnist/informatsijni-materialy-do-konferentsiyi-akademichna-dobrochesnist-praktychnyj-vymir/>. Відеозапис конференції: <https://www.youtube.com/watch?v=qaqhdY09Rg0>.

Інформаційні бюлетені «Академічна доброчесність». URL: <https://academiq.org.ua/novyny/informatsiini-bulleteni/>.

Ключові публікації

Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О. Внутрішня система забезпечення якості освіти: Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ : ДСЯО, 2019. 240 с. URL: <https://tinyurl.com/abetka19>.

Оновлена у 2020 р. версія цієї ж публікації: <https://tinyurl.com/abetka>.

#ОСВІТАБЕЗКОРУПЦІЇ. Вчись і навчай доброчесності. URL: <https://www.edcamp.org.ua/schoolwithoutcorruption>.

Світлофор освітньої доброчесності для освітян. Як розпізнати корупцію, недоброчесність та неетичну поведінку в освіті. URL: <https://tinyurl.com/r8d6tc>.

Уроки доброчесності. Курс для 3–4 класів. URL: <https://integrity.nus.org.ua/>.

Підвищення кваліфікації вчителів

Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Статті 18, 59, 78, 79 та ін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Статті 40, 51, 58, 59 та ін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 800. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF>.

Щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти : Лист Міністерства освіти і науки України від 04.03.2020 № 1/9-141. — https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/71473/.

Національна платформа можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay» . URL: <https://edway.in.ua/uk/>.

Онлайн-курси

«Академічна доброчесність» — онлайн-курс для вчителів старших класів від EdEra. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:AmericanCouncils+AcIn101+AcIn2019/about>.

«Академічна доброчесність в університеті» від ВУМonline. URL: <https://vumonline.ua/course/academic-integrity-at-the-university/>.

«Академічна доброчесність для педагогів» — курс на запит закладів освіти від Національного центру «Мала академія наук України». URL: http://man.gov.ua/ua/adult_education_project/activities_projects/spetskurs--akademichna-dobrochesnist-dlya-pedagogiv-.

«Оцінювання без знецінювання» — онлайн-курс про сучасні практики оцінювання у середній школі. URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/#!410>.

«Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів» від Prometheus. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+AI101+2021_T2/course/.

Інші матеріали

Терехова Л. Академічна доброчесність у конкурсі-захисті МАН. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4tKM7t3GNiw>.

Шліхта І. Про особливий підхід до виховання академічної доброчесності в НУШ. EdCamp Ukraine, 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6psd2T2MdIE>.

Розширений каталог україномовних матеріалів і ресурсів з академічної доброчесності. URL: <https://www.skeptic.in.ua/integrity/>.

Легальні українські онлайн-кінотеатри: megogo.net, sweet.tv, oll.tv, takflix.com та ін.